

Smittspridning och ryktesspridning

En studie av myndigheter, regioner och medier
under Coronapandemin

Marie Grusell, Lena Jendel & Lars Nord

Smittspridning och ryktesspridning

Marie Grusell, Lena Jendel, Lars Nord

Fakulteten för naturvetenskap, teknik och media

Institutionen för medie- och kommunikationsvetenskap / DEMICOM

Mittuniversitetet, Sundsvall

Bild framsida: Oğuz Gürel

Smittspridning och ryktesspridning

© Marie Grusell, Lena Jendel, Lars Nord

Printed by Mid Sweden University, Sundsvall

ISBN:978-91-89341-47-0

Fakulteten för naturvetenskap, teknik och medier
Mittuniversitetet, 851 70 Sundsvall
Phone: +46 (0)10 142 80 00

DEMICOMs rapportserie, nr 46

Innehållsförteckning

Sammanfattning	vii
MSB:s förord	ix
Inledning	12
Pandemin som "infodemi"	13
Syfte och frågeställningar	16
Material och metod	17
Forskningsöversikt	19
Vilka rykten sprids?.....	19
Hur sprids rykten – och hur kan de bemötas?.....	22
Myndigheternas kriskommunikation	24
Valet av kriskommunikationskanaler	27
Kvalitetssäkring och allt snabbare kommunikation	32
Strategier, lärdomar och erfarenheter.....	36
Sammanfattning	41
Medierapporteringen	43
Obekräftade uppgifter i ett osäkert läge.....	44
Desinformation/missinformation från politiska ledare	51
Desinformation från statsmakter	55
Obekräftad information kopplad till konspirationsteorier	57
Sammanfattning	63
Mediernas redaktionella arbete	64
Redaktionella riktlinjer och avvägningar	66
Sociala medier.....	72
Myndigheter och medier	74
Sammanfattning	77
Avslutande diskussion	81
Material	85
Medieartiklar	85
Länkar till myndigheters webbsidor	86
Intervjuade	87
Referenser	88

Sammanfattning

Den här rapporten handlar om de utmaningar som Coronapandemin medfört när det gäller att hantera osäker information kring vad som händer i pandemin. Rapportens empiriska delar fokuserar på hur både myndigheter och medier hanterat problemet med obekräftad information som relaterar till pandemin vad gäller till exempel smittorisker, egenskaper hos viruset, effekter av restriktioner eller biverkningar av vacciner. Det övergripande syftet med rapporten är att ge ökad kunskap om hur en effektiv kriskommunikation kan utvecklas i samband med stora samhälleliga kriser.

Ett gemensamt intryck som delas av både företrädare från myndigheter och medier är att det exceptionella informationstrycket – i synnerhet under pandemins inledning – utgjorde den allra största utmaningen när det gällde att hantera osäker information. Kommunikatörer inom myndigheter och regioner pekar på att de när pandemin bröt ut plötsligt förväntades kommunicera "överallt, hela tiden". Det gällde både intern och extern kommunikation, traditionella mediekanaler, egen web och sociala medier. Samtidigt fanns kravet om att kvalitetssäkra de budskap som kommunicerades. Allt detta gjorde kriskommunikationen mycket resurskrävande i jämförelse med mer rutinmässiga arbetsförhållanden.

De samlade lärdomarna från Coronapandemin från regionerna handlar mycket om behovet av tillräckliga resurser för att kunna hantera ett exceptionellt informationstryck. De begränsade resurserna har uppfattats som ett grundläggande problem när det gäller att kvalitetssäkra vad som kommuniceras, medan förekomsten av osäker information i sig betraktats som ett mindre problem.

De redaktörer och journalister som intervjuats delar bilden av det massiva informationstrycket och att pandemin varit en extremt stor nyhet som ställt stora krav på redaktionerna när det gäller att nyhetsvärdera och bedöma trovärdigheten i olika uppgifter. I rapporten bekräftar flera medieföreträdare att det varit svårare än vanligt att alltid göra dessa bedömningar eftersom

informationsflödet varit så stort och innehållit mer motsägelsefulla uppgifter än normalt.

Några stora misstag eller misslyckanden med att hantera rykten framkommer knappast i rapporten, men den visar ändå att stora och långvariga kriser utsätter kriskommunikationens nyckelaktörer för stora påfrestningar och att den långsiktiga beredskapen för sådana situationer kan förbättras.

MSB:s förord

Vid olyckor och kriser uppstår oklarheter eftersom det saknas omedelbara svar på de frågor som uppkommer. Inte nog med att svaren måste komma fort, dessutom ska ett innehåll formuleras på ett begripligt sätt både för den som ska kommunicera det och den som ska ta emot informationen. Den pågående coronakrisen har präglats av stor ovisshet på flera plan. Inledningsvis rådde det brist på kunskap hos smittskyddsexperter om Covid-19. De tidiga uttalandena om att smittoutbrottet i Wuhan inte skulle beröra Sverige nämnvärt visade sig tidigt vara en felaktig bedömning av Folkhälsomyndigheten. Virusets spridning fortare än vad vi kunde ana och pandemin blev en realitet. Generella brister i den svenska beredskapen och inom sjukvården medförde problem som påverkade hanteringen negativt då många smittades, insjuknade och avled.

Flera osäkra och tvetydiga antaganden från ansvariga myndigheter och experter, i flera länder, ledde till att det blev svårt att orientera sig om läget. Det gällde inte bara för allmänheten utan även för nyhetsmedierna. Något som bidrog starkt till oklarheter var, och är fortfarande, mörkläggningen i Kina om smittans härkomst. Det medförde att förutsättningarna för att bedriva kriskommunikation hade sämre förutsättningar att nå medborgarna med korrekt information. WHO uttalade sig bland annat om att: "vi inte bara befinner oss i en pandemi utan också i en infodemi". Till största delen har detta lett till en debatt bland väletablerade företrädare från olika hälsoorganisationer, myndigheter och forskare som framfört olika perspektiv och lösningar på hur krisen ska hanteras. Vissa har haft fel och andra har fått rätt. Ibland har debatten upplevts som intensiv och hård. Men det ska sägas att det är viktigt att en debatt ska kunna pågå inom en viss fråga även om det är en kris. Ett aktivt meningsutbyte får aldrig avstanna i en demokrati eftersom det är ett sätt att finna lösningar.

Det råder en slags mystik kring olika handlingar, företeelser och fenomen som misinformation, desinformation, påverkan, rykten, konspirationsteorier samt propaganda. Listan kan göras lång. Mystiken om mörka krafter som ligger bakom information och uttalanden har det dragits för stora växlar på. Det är ibland lätt att säga att det finns en organisation med en hjärna som styr allt. För att avdramatisera detta något är det viktigt att säga att väldigt mycket inte är organiserat eller styrt. Det tragiska är att mycket kommer från olika

åsiktsyttringar och enskilda. Det som framställs som "nättroll" som verkar på uppdrag av exempelvis underrättelsetjänster kan i stället vara en person som uttrycker sig extremt eller vårdslöst. Vi ska inte avfärda detta, det är ett reellt problem i framför allt sociala medier, men det är inte bara främmande makt eller extremister som är skyldiga till att oklarheter uppstår.

Det viktiga för myndigheter är att effektivt hantera uppkomna kriser vilket i sig oftast undanröjer många spekulationer. Det finns dock alltid en uppenbar risk med att försöka hantera oklara påståenden som rykten, misinformation och konspirationer då de snarare kan komma att förstärkas än bekämpas av myndigheternas hantering.

Denna intressanta studie har genomförts av forskare vid DEMICOM vid Mittuniversitetet i Sundsvall under ledning av professor Lars Nord. MSB har till uppgift att stärka samhällets krishanteringsförmåga. Till detta hör även att vara en plattform för samverkan mellan berörda myndigheter och andra aktörer som ska kunna hantera olyckor och kriser. Myndigheten utvecklar metoder för kriskommunikation och krishantering. MSB bedriver omvärldsbevakning, initierar forskning och studier samt förmedlar resultat inom området.

Henrik Olinder
Sakkunnig kriskommunikation
Myndigheten för samhällsskydd och beredskap

Inledning

I september 2020 kunde Örnköldsviks Allehanda berätta om en ”enorm ryktesspridning” på stadens gymnasieskolor med anledning av påstådda utbrott av Covid-19 bland eleverna (ÖA 2020-09-24). Skolledningen beklagade den omfattande ryktesspridningen och bedömde den som farlig, men uppgav samtidigt att den inte hade tillräcklig kunskap om sjukdomar för att kunna kommentera läget på skolorna. Länets smittskyddsläkare hade inga synpunkter på vad skolorna borde berätta, men menade att skolorna ska informera utifrån de vanliga riktlinjer de har. Läsaren av artikeln fick knappast någon bättre bild av om det låg någon sanning bakom dessa rykten, eller om det rörde sig om helt grundlösa spekulationer.

Artikeln belyser några av de dilemman som kringgärdat Coronapandemin vad gäller förekomsten av osäker information. Rykten uppstår ofta vid ett läge där många känner oro över utvecklingen, men inte har någon klar bild av vad som egentligen händer. Ansvariga huvudmän och myndigheter varken bekräftar eller dementerar ryktena som därmed fortsätter att spridas, och ibland också tar ytterligare fart av detta skäl. Exemplet från Örnköldsvik är en god illustration av ofta vanligt förekommande situationer i samhället där osäker information förekommer, och samtidigt innebär en utmaning för de offentliga aktörer som har att förhålla sig till denna osäkra information och fatta beslut om hur man möjligen bör kommentera den och eventuellt också agera.

Drygt nio månader tidigare, den 3 januari 2020, kallade polismyndigheterna i Wuhan till sig den 34-årige läkaren Wenliang Li efter att denne i en privat WeChat-grupp på nätet vidareförmedlat uppgifter om att Wuhan Central Hospital konstaterat sju fall av SARS och samtidigt varnat allmänheten för risken att bli smittad. Li anklagades av myndigheterna för att vara ”ryktesspridare” och för att komma med ”falska påståenden” på Internet. Han tvingades ta tillbaka sina påståenden, och samtidigt underteckna en försäkran om att fortsättningsvis inte engagera sig i ”illegala aktiviteter”. Li avled den 7 februari 2020 i sviterna efter Covid-19, och kom i efterhand att hyllas av de kinesiska myndigheterna som offentligt bad om ursäkt för den tidigare behandlingen av honom. När virusutbrottet drabbade Kina och framförallt Wuhan svårt stod det klart att Li haft rätt från början, och att det var de kinesiska myndigheterna – och ytterst det

regerande kommunistpartiet – som varit de som vilselett och spridit felaktiga uppgifter till allmänheten (Christakis, 2020).

Även denna händelse illustrerar några av svårigheterna att bedöma vad som är sant eller falskt i samband med kommunikation under kriser. Olika aktörer kan ha olika intressen av vilken information som sprids, och tillämpar olika strategier för att få genomslag för sina perspektiv. Inte sällan uppstår en kamp om trovärdigheten där en part försöker få andra att framstå som mindre trovärdiga genom att avfärda deras utsagor som lösa spekulationer, rykten eller vanföreställningar. Som det kinesiska exemplet visar behöver inte heller någon som beskrivs som en notorisk "ryktesspridare" alltid vara den som far med osanning. Den samlade bilden av hur samhällets kommunikation ser ut i samband med kriser är i stället att den är komplex och vanligen består av såväl bekräftade som obekräftade uppgifter, och att det ofta är förenat med betydande svårigheter att snabbt och korrekt värdera sanningshalten i alla de uppgifter som sprids i ett närmast obegränsat medieutbud.

Den här rapporten handlar om sådana kriskommunikativa dilemman – och mer specifikt om de utmaningar som Coronapandemin medfört när det gäller att hantera osäker information kring vad som händer i pandemin. Rapportens empiriska delar fokuserar på hur både myndigheter och medier hanterat problemet med obekräftad information som relaterar till pandemin vad gäller till exempel smittorisker, egenskaper hos viruset, effekter av restriktioner eller biverkningar av vacciner.

Pandemin som "infodemi"

Den globala krisen kring spridningen av Covid-19 är naturligtvis framför allt en hälsokris där miljontals människors liv är i fara, och en samhällelig kris där störningarna till följd av pandemin får mycket stora ekonomiska och sociala konsekvenser. Coronapandemin har sedan utbrottet vintern 2020 ställt alla världens länder inför extrema och oväntade utmaningar. Hela samhällen har stängts ned i syfte att hejda smittspridningen, gränser har stängts och människors rörelsefrihet har inskränkts. Allra störst har de samhälleliga påfrestningarna varit inom sjukvården som fått hantera ett mycket stort antal svårt sjuka under lång tid. Totalt har pandemin globalt, i december 2021, krävt över fem miljoner dödsoffer och över 266 miljoner människor har smittats

(<https://coronavirus.jhu.edu/map.html>). Sedan slutet av 2020 har vacciner börjat produceras och distribueras i stor skala, men det är till stora delar fortfarande oklart hur pandemiläget kommer att utvecklas ur ett globalt perspektiv, och i vilken utsträckning befintliga vacciner framgångsrikt kan användas också mot nya mutationer och varianter av coronaviruset.

Den nuvarande pandemin har många likheter med tidigare liknande händelser i mänsklighetens historia, som pesten från 1300-talet och framåt och den så kallade spanska sjukan 1918–1920. Även då skedde en snabb smittspridning på de platser där sjukdomen drog fram, botemedel saknades i stort och människor valde att isolera sig i syfte att undgå att drabbas.

Samtidigt finns viktiga skillnader mellan historiska och nutida pandemier. Människor rör sig i dag på ett helt annat sätt över långa avstånd, vilket gör att smittan sprids snabbare över större delar av världen. Samtidigt är de länder som drabbas av krisen också i hög grad kommunikationssamhällen där nyheter och annan information sprids mycket snabbt till många i digitala kanaler. Eftersom medieanvändningen till stor del är uppsplittrad och individualiserad etableras många olika bilder av den pågående krisen i människors medvetande. De stora informationsflöden som kännetecknar moderna samhällen har rimligen stor betydelse för hur människor skaffar sig kunskaper om vad som händer kring pandemin, och vilka uppfattningar och värderingar som formas kring denna händelse.

Informationshämtningen är en komplex process där individuella medievanor, tillgänglighet och trovärdighet spelar en roll för hur en kritisk situationen uppfattas. Den vetgirige medborgaren har aldrig haft så goda möjligheter som nu att snabbt skaffa sig vederhäftig information från initierade källor, men den person som framför allt vill ha sina egna föreställningar bekräftade har vanligtvis lika lätt att finna stöd för just dessa i det stora utbudet av information. Sammantaget innebär det att utvecklingen av pandemin blir en stor nyhet som följs av väldigt många, men att enskilda människors bilder av skeendet också kan komma att variera starkt.

Världshälsoorganisationens (WHO) generaldirektör Tedros Adhanom Ghebreyesus karakteriserade i ett uttalande vid säkerhetskonferensen i München den 15 februari 2020 det globala coronavirusutbrottet som en *infodemi*. WHO

pekade just på de risker som följer av den digitala medietvecklingen med ett mycket stort utbud av information i många olika kanaler, och där det samtidigt blivit allt svårare att tydligt urskilja skillnaderna mellan bekräftad, sann information och påståenden utan saklig grund. WHO varnade för att den globala viruskrisen skulle kunna komma att leda till omfattande ryktesspridning, ren desinformation till följd av den ökade förekomsten av obekräftade uppgifter, till exempel om hur virusutbrottet uppkommit och vad gäller botemedel mot sjukdomen Covid-19.

Allt sedan WHO karaktäriserade virusutbrottet både som en pandemi och som en infodemi har såväl vetenskap som myndigheter, medier och allmänhet ägnat frågorna kring Covid-19-relaterad osäker information ett allt större intresse. I sammanhanget förtjänar att understrykas att sådan information både kan baseras på rena felaktigheter som mot bättre vetande beskrivs som korrekta (misinformation), och på avsiktligt spridande av falska uppgifter i syfte att förvirra eller förändra människors attityder och verklighetsuppfattningar (desinformation).

Stater, organisationer, grupper eller enskilda kan utnyttja det osäkra informationsläget i egna syften och sprida budskap för att förvirra, oroa eller försvåra krishanteringen. I detta sammanhang har särskilt riskerna med konspirationsteorier uppmärksammats. Dessa bygger på föreställningar om att allt som sker i grunden är planerat i hemlighet av någon eller några med onda avsikter. När det gäller Covid-19 kan dessa konspirationsteorier handla om att pandemin egentligen inte existerar utan bara är ett sätt att införa en global diktator, eller om att vaccinationer är ett sätt att manipulera människor. Konspirationsteorier har sagts vara ett hot mot den svenska demokratin, och behovet av ökade kunskaper för att bemöta dessa teorier har framhållits som centralt (Önnerfors, 2021).

Men all osäker information sprids inte i sådana avsikter. Obekräftade uppgifter sprids också för att de är en helt vanlig del i människors sätt att vardagligt kommunicera med varandra. De kan vara spännande, underhållande eller fylla ett tomrum i situationer där informationsläget helt enkelt är oklart. Att dela med sig av rykten är – och har alltid varit – ett sätt för människor att känna gemenskap tillsammans med andra, få diskutera ämnen som inte diskuteras

någon annanstans eller ta upp sådant vi inte riktigt själva vill stå för (Kapferer, 1987; Nord et al. 2020). I den här rapporten uppmärksammas därför särskilt de rykten som varit i omlopp kring pandemin och vaccinationer bland svenskar i allmänhet, och mindre de försök till medveten desinformation som kan ha initierats i syfte att förvanska verkligheten.

Coronapandemin 2020/2021 illustrerar tveklöst många av de kriskommunikativa utmaningar som finns idag när det gäller rapporteringen om dramatiska händelser. Omskakande nyheter i sig påverkar naturligtvis samhället i grunden, men det gör också de dramatiska och omedelbara mediebilderna av dessa händelser. Det digitala medielandskapet utmärks av extrem snabbhet, effektiv informationsspridning och i stort sett obegränsade möjligheter till interaktivitet och dialog i närmast oöverskådliga och ständigt pulserande medieflöden. Det kan vara en fördel i krissituationer, och bidra till att stärka förtroendet för myndigheter och andra samhällsaktörer som snabbt kan bemöta olika påståenden, men den digitala mediemiljön innebär också stora utmaningar för en effektiv kriskommunikation inte minst vad gäller förekomsten av rykten, spekulationer, desinformation och falska nyheter. När en rad uppgifter sprids snabbt utan grund kan det bidra till allmän förvirring och ökad oro i samhället. Det har också blivit enklare att åstadkomma denna spridning i digitala medier.

Syfte och frågeställningar

Mot denna bakgrund avser denna rapport att analysera kriskommunikativa utmaningar kring osäker information i Sverige under Coronapandemin. Det görs genom två olika delstudier: Den första delstudien har ett myndighetsperspektiv och fokuserar på de kriskommunikativa budskap (extern kommunikation) som förmedlades av centrala offentliga aktörer under pandemin. Här redogörs i synnerhet för hur myndigheterna kommunicerade externt kring händelseförloppet i situationer då stor osäkerhet rådde, ryktesspridning förekom och då eventuellt dubbla budskap riskerade att kommuniceras till allmänheten. Den andra delstudien har ett medieperspektiv, och undersöker medierapporteringen och nyhetsarbetet under pandemin framför allt när det gäller förekomsten av osäker information, rykten och motstridiga budskap. Här undersöks hur osäker information, motsägelsefulla budskap och rykten under pandemin värderats redaktionellt och beskrivits i medierna, och hur centrala

myndigheters agerande i sådana sammanhang framställts. Båda delstudierna är primärt inriktade mot skeendet under pandemins olika faser i Sverige under perioden 2020–2021.

Det övergripande syftet med rapporten är att ge ökad kunskap om hur en effektiv kriskommunikation kan utvecklas i samband med stora samhällsliga kriser. Delstudierna ska kunna ligga till grund för en utvärdering av de samlade erfarenheterna från myndigheternas kriskommunikativa arbete under pandemin, samt belysa vilken bild av detta arbete som allmänheten kunnat ta del av i medierapporteringen. Allt med tanken att ge ökade kunskaper för bättre krisberedskap och krishantering i framtiden genom att belysa problematiken kring hur trovärdig information bäst kan säkerställas i situationer med ett stort informationsöverskott och frekvent förekomst av oklara eller motstridiga budskap.

De centrala frågeställningarna i studien är:

- Hur har de centrala myndigheterna under pandemin i sin externa kommunikation hanterat förekomsten av osäker och motsägelsefull information och ryktesspridning?
- Vilka lärdomar har de centrala myndigheterna gjort under pandemin vad gäller förmågan att upprätthålla en effektiv och trovärdig kriskommunikation i förhållande till förekomsten av osäker och motsägelsefull information och ryktesspridning?
- Hur har de ledande nyhetsmedierna i sin rapportering om pandemin förhållit sig till förekomsten av osäker och motsägelsefull information och ryktesspridning?
- Vilka lärdomar har de ledande nyhetsmedierna gjort under pandemin vad gäller förmågan att upprätthålla en allsidig och trovärdig nyhetsförmedling i förhållande till förekomsten av osäker och motsägelsefull information och ryktesspridning?

Material och metod

Den första delstudien bygger primärt på en analys av de mest centrala myndigheternas kriskommunikation (Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen,

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och krisinformation.se) samt ett urval av regionala myndigheter (Regionerna Gävleborg, Stockholm, Skåne, Västra Götaland, Västerbotten, Västernorrland och Östergötland). Analysen omfattar främst den externa kriskommunikationen och personliga intervjuer med kommunikationsansvariga har genomförts kring kriskommunikativa vägval och överväganden, framför allt när det gäller att hantera osäker information. Intervjuerna tog 45–60 minuter och har genomförts digitalt under perioden januari-mars 2021 och transkriberats i sin helhet. Samtliga redovisade citat är godkända av intervjupersonerna.

Den andra delstudien bygger primärt på en kvalitativt orienterad analys av innehållet i ett urval av ledande nationella nyhetsmedier (Dagens Nyheter, Expressen, Sveriges Radio och Sveriges Television). Analysen omfattar dels en kartläggning av rapporteringen kring dessa frågor om obekräftad och osäker information, dels en beskrivning av hur myndigheterna kommer till tals i dessa sammanhang. Analysen tar sikte mot illustrativa exempel i medierna för att utkristallisera särskilt vanligt förekommande trovärdighetsproblem eller särskilt svårbedömda situationer. Innehållsanalysen har kompletterats med personliga intervjuer med redaktionschefer/nyhetschefer från de aktuella medierna med fokus på redaktionella värderingar och bedömningar vad gäller osäker information under pandemin. Intervjuerna tog 45–60 minuter och har genomförts digitalt under perioden januari-mars 2021 och har transkriberats i sin helhet. Samtliga redovisade citat är godkända av intervjupersonerna.

Rapporten innehåller flera olika delar. Närmast följer en forskningsöversikt som redovisar den senaste internationella kommunikationsvetenskapliga forskningen som berör pandemin, och med särskilt fokus på hur förekomsten av osäker information hanterats av myndigheter och medier. Det bör poängteras att denna forskning är under stark pågående utveckling, och att det nedslag som gjorts fångar publicerade studier under första halvåret 2021. Efter forskningsöversikten följer de två empiriska avsnitten där de svenska myndigheternas och mediernas roll i detta avseende undersöks. I rapportens avslutande del besvaras studiens centrala frågeställningar, och en diskussion förs kring hur en effektiv kriskommunikation kan åstadkommas i situationer med ett överflöd av information och otydliga gränser mellan bekräftade och obekräftade uppgifter.

Forskningsöversikt

Vilka rykten sprids?

Rykten cirkulerar dagligen och är en del av livet och den mänskliga kommunikationen. Rykten har varit en del av kommunikationen mellan människor i alla tider. Rykten har vanligen en koppling till aktuella händelser och är avsedda att bli trodda (Nord et al., 2020). Rykten förekommer på de flesta områden, och det gäller i hög grad också medicin, sjukvård och hälsa. Det är ett område där allmänheten ofta saknar egna specialkunskaper utan har att förhålla sig till de uppgifter som olika experter på området förmedlar. De flesta människor har ett behov att tala med varandra om hot från smittsamma sjukdomar och hur man kan undgå att bli smittad. Hotet upplevs som främmande och okontrollerbart eftersom virus inte kan upptäckas i vår dagliga omgivning. Människor vet också att tidigare smittsamma sjukdomar har fått stora konsekvenser (Hvitfelt & Olinder, 2007).

Kombinationen av social stress och osäkerhet i en krissituation har visat sig vara en viktig faktor för att förstå hur rykten uppstår och sprids i samhället, vanligen också mycket snabbare än hur myndigheters egen kommunikation kring den aktuella händelsen utvecklas. Klassiska studier av rykten framhåller den upplevda betydelsen av händelsen, osäkerheten kring den och människors möjligheter att förhålla sig kritiskt till vad som kommuniceras. Coronapandemin utmärks av att alla dessa tre kriterier för sannolik ryktesspridning är uppfyllda: Pandemin uppfattas som viktig, den innehåller osäkerheter och det är inte alltid lätt att förhålla sig kritisk till uppgifter om vad som sker (Fine, 2021).

Felaktiga eller obekräftade uppgifter sprids alltid under pandemier. Det beror bland annat på att dessa händelser präglas av oro inför framtiden, och osäkerhet om den kommande utvecklingen. Det var fallet under spanska sjukan och under Ebolautbrottet, och det gäller också Coronapandemin. De rykten som spridits under denna pandemi är också till stora delar av samma typ som vid tidigare liknande händelser och har handlat om orsaken till utbrottet, möjliga botemedel och vaccin (Kitta, 2019; Shahsavari et al. 2020). Särskilt har här rykten om vacciner varit vanliga. På 1950-talets spreds rykten i Indien om att vaccin mot tuberkulos innehöll "något" för att sätta stopp för befolkningstillväxten. Ett halvt sekel senare misstänkte den muslimska befolkningen i norra Nigeria att staten

och västliga donatorer från kristna länder ville vaccinera befolkningen för att minska antalet muslimer i landet. Under ett utbrott av gula febern uppstod ett rykte i Angola om att den som vaccinerade sig inte kunde dricka öl på en vecka, varvid antalet vaccinerade minskade.

En viktig skillnad är dock att en pandemi i den digitala mediemiljön präglas av ett mycket större informationsöverflöd som i sig lättare genererar en snabb spridning av både sanna och falska uppgifter. Rykten idag är, som rykten förr, i grunden baserade på det faktum att osäkerhet och obekräftade uppgifter alltid är en del av den samlade kommunikationen. Men samtidigt har medietvecklingen gett helt nya förutsättningar när det gäller att upptäcka och vidareförmedla sådana uppgifter.

Mängden vetenskapliga publicerade och förhandsgranskade studier om ryktens roll under Coronapandemin 2020/21 är av naturliga skäl fortfarande tämligen begränsad, om än kontinuerligt växande. Däremot finns tidigare forskning av hur rykten utvecklades under det så kallade SARS-virusets spridning i Kina 2003. De kinesiska myndigheternas bristande information om händelseutvecklingen genererade den gången en så omfattande ryktesspridning – framför allt via textmeddelanden i mobilen – att myndigheterna tvingades ompröva sin slutna kommunikationsstrategi och blev mer öppna om viruset i sin kommunikation, både till landets egna invånare och gentemot omvärlden (Ma, 2008).

När det gäller den nuvarande Coronapandemin har förekomsten av osäker information stimulerats av bristen på vetenskaplig enighet både om hur pandemin bäst bekämpas, och om vilka samhällsliga och ekonomiska uppoffringar som är motiverade i den nya situationen. En granskning av vilka konspirationsteorier som varit allra mest förekommande i sociala medier visar att dessa handlat om att viruset är relaterat till utbyggnaden av 5G-nätet, att dess farlighet medvetet överdrivs för att det gynnar makthavare eller att viruset ingår i en plan av Bill Gates för att övervaka hela världen genom ett globalt vaccinationsprogram (Shasavari et al., 2020).

Grupper som bygger sin argumentation på sådana konspirationsteorier och avsiktligt är ute efter att sprida desinformation kring pandemin innebär en stor utmaning för en effektiv kriskommunikation. Dessa budskap kan många gånger förstärkas genom att andra människor – mer eller mindre medvetet – väljer att

sprida dessa uppgifter vidare på sociala medier och att de också vid en del tillfällen uppmärksammas av nyhetsmedier. En omfattande analys av Twitterdata i USA under perioden januari-mars 2020 visade att det var lika vanligt att länkar delades till platser med obekräftade uppgifter om pandemin som till faktasäkrade sajter (Singh et al., 2020).

Men all obekräftad information under pandemin är inte resultatet av grandiosa konspirationsteorier. I stället härrör en inte oväsentlig del av all obekräftad och information från påståenden och utsagor som cirkulerar mellan människor mest för att fylla ett informationsvakuum eller göra en berättelse mer begriplig.

Vaccinfrågan kan här tas som exempel. Biverkningar finns alltid med läkemedel, men en rad uppgifter utan saklig grund har också florerat som att vaccinerna orsakar infertilitet, har dolda mikrochips eller kan leda till autism. Dessa har inte sällan spridits utifrån konspiratoriska utgångspunkter om att någon eller några haft dolda avsikter med att erbjuda världens befolkning vaccin mot Covid-19. Men vid sidan av dessa mer dramatiska och spekulativa utsagor, finns en rad andra slag av osäker information som uppstår till följd av till exempel myndigheters och experters oenighet om vaccinstrategier och risker med biverkningar, eller skepsis som grundas i medierapporteringen om enskilda som insjuknat av vaccinet eller fått Covid-19 trots att de vaccinerats.

Tvivel om vacciners effekt och lämplighet illustreras väl av debatten våren 2021 kring Astra Zenecas och Janssens vaccin och olika länders förhållningssätt till dessa. De olika turerna kring vem vaccinet passar bäst för – och de varierade riskbedömningar som gjorts i olika länder – har tveklöst bidragit till ökad oro och osäkerhet, bidragit till ökad ryktesspridning kring vaccinet och förmodligen försvårat en rationell värdering av riskerna. Det visas inte minst av att många äldre svenskar avstått från att ta detta vaccin, trots att riskerna för att bli allvarligt sjuk i Covid-19 enligt samlad medicinsk expertis kraftigt överstiger riskerna för allvarliga biverkningar.

Rykten frodas sannolikt lättare i miljöer och samhällen med lågt förtroende för myndigheter och medier i utgångsläget. Uppfattningar om orsakerna till pandemin kan också påverka möjligheterna att bekämpa den. En jämförande studie av människor i Storbritannien och Turkiet visar att motståndet mot att vaccinera sig mot Covid-19 korrelerade starkt i båda länderna med uppfattningar

om att viruset framställts på artificiell väg, till exempel genom utveckling i ett laboratorium i Wuhan (Salali & Uysal, 2020).

Hur sprids rykten – och hur kan de bemötas?

Förekomsten av obekräftade uppgifter förefaller ha ett samband med vilka typer av medier som människor huvudsakligen använder. I en studie gjord av Reuters Institute vid Oxford University (Brennen et al., 2020) konstaterades att felaktig rapportering kring pandemin framför allt förekommit i sociala medier (88 % av fallen) och i betydligt mindre utsträckning i nyhetsmedier (8–9 % av fallen). Studien visade också att merparten av den information som visade sig vara felaktig inte hade spridits i avsikt att vilseleda. Felaktigheterna i medierna byggde oftare på omtolkningar, bearbetningar och förvanskningar av sann information än att källan utgjordes av avsiktligt planterade lögnar. De vanligaste bearbetningarna av detta slag handlade om möjliga botemedel mot Covid-19, metoder för att förhindra fortsatt virusspridning, ifrågasättande av myndigheternas åtgärder och påståenden om hur viruset spreds i olika befolkningsgrupper. Den felaktiga informationen kom i de flesta fall från vanliga medborgare, och mindre ofta från politiker eller kända personer. I de fall de senare stod som avsändare fick dock innehållet större spridning än annars.

En annan studie från Reuters Institute – Digital News Report 2020 – lyfter också särskilt fram sociala mediers roll. Den visar att människor i de flesta länder oroar sig mest över osann och missledande information från politiker och regeringar, medan sociala medier, och i synnerhet då Facebook, förefaller att vara den medieplattform där de flesta anser att problemen med osäker information är som störst. Samtidigt pekar forskningen på att andelen människor som tar del av nyhetsmedier på digitala plattformar är oerhört mycket större än den andel som exponeras för missvisande och felaktig information. De som följt nyhetsrapporteringen kring Coronapandemin har också visat sig ha större kunskaper om Covid-19 än andra (Nielsen, 2021).

I de flesta länder rapporteras om en ökad nyhetskonsumtion under pandemins inledande skeden. (Ohlsson et al. 2021; Trappel & Tales, 2021). Det gäller dock inte överallt. I Storbritannien minskade nyhetskonsumtionen under pandemin 2020, och förtroendet för både nyhetsmedier och politiska aktörer sjönk. Skillnader i informationsinhämtning och kunskaper växte, och en liten men

samtidigt växande del av den brittiska befolkningen betraktas samtidigt som "infodemiskt sårbar"/infodemically vulnerable (Nielsen et al. 2020).

Det kan nämnas att de sociala medieplattformarna Twitter och Facebook båda har vidtagit vissa åtgärder för att motverka felaktig information, genom att ta bort eller flagga för inlägg som bedöms vara av den karaktären. Effektiviteten i detta arbete kan dock ifrågasättas. En studie av mer än 8 000 filmer som avlägsnats från YouTube för att de innehöll felaktig information om coronaviruset visade att filmerna i stället de nått sin allra största publik genom att delas vidare på Facebook, och att bara en procent av filmerna där försetts med varningstext på den plattformen. Totalt hade dessa filmer delats nästan 20 miljoner gånger (Knuutila et al. 2020).

Det är mycket svårt att bekämpa rykten effektivt när de väl har uppstått. Det är dessutom vanskligt att försöka förmå människor att inte sprida rykten överhuvudtaget. Både dementier och tystnad riskerar därtill skapa ökat intresse kring ryktena och kan ge upphov till negativa ryktesspiraler.

För att om möjligt motverka felaktiga påståenden om vacciner snabbutbildade Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) under våren 2021 kommunikatörer och krishanterare på myndigheter, regioner, länsstyrelser och kommuner. Syftet var att ge dessa grupper en bild av vad människor över och vilka rykten som sprids, lära ut hur det går att identifiera informationspåverkan och sårbarheter hos befolkningen. I en kampanj i region Stockholm informerades i mars 2021 125 000 personer på somaliska, arabiska och persiska om vaccination mot Covid-19. Tanken bakom kampanjen var dels att nå minoritetsgrupper som drabbats hårt under pandemin på deras hemspråk, dels att försöka balansera felaktiga uppgifter som sprids på sociala medier.

Frågan om hur de svenska myndigheterna mer generellt förhållit sig till osäker information under pandemin är i fokus för nästa kapitel i rapporten som huvudsakligen baseras på intervjuer med företrädare för myndigheter och regioner.

Myndigheternas kriskommunikation

Från det att de första bekräftade fallen av Covid-19 konstaterades i Sverige i början av 2020 uppstod ett "informationstryck" av tidigare sällan skådat slag. Det fanns inledningsvis en mycket stor efterfrågan på information om hur viruset spreds, hur farligt det var och vad man kunde göra för att skydda sig bäst. Detta informationstryck har kvarstått också i pandemins senare skeden, även om nya frågor då kommit att dominera, som till exempel om vaccineringen och vacciners biverkningar våren 2021. Vad som står är klart är att allmänhetens efterfrågan på information varit mycket stor under hela pandemin, och ställt stora krav på en effektiv kriskommunikation från myndigheter, regioner och kommuner. I det här kapitlet uppmärksammas hur dessa offentliga aktörer valde att utforma sin kommunikation till allmänheten, med särskilt fokus på de utmaningar som förekomsten av osäker och obekräftad information medförde i deras arbete.

Efter några års diskussioner kring kommunikatörers roll i offentliga organisationer synliggjorde Coronapandemin betydelsen av kommunikationsfunktioners och kommunikationsavdelningarnas bidrag såväl i det dagliga som i det strategiska kommunikationsarbetet. Den aktuella krisen bidrog till att göra kommunikation i många regioner i Sverige till något som kan liknas vid en av "blåljusverksamhet", som Anna Strömblad, Kommunikationsdirektör, Region Skåne uttrycker saken:

Jag har tidigare sagt att kommunikationsverksamhet inte är någon blåljusverksamhet, men under den här pandemin har jag fått anledning att omvärdera det. Numera förväntas vi kunna svara direkt på alla frågor 24/7. Och det behöver inte nödvändigtvis vara särskilt akuta frågor.

En stor del av det ökade informationstrycket kan förklaras av den snabba digitaliseringen, som i sig innebär både fördelar och utmaningar för kriskommunikation. Digitaliseringen påverkar i hög grad villkoren för dialogen mellan myndigheter och medborgare. Allt går snabbare, det är lättare att komma till tals och lättare att hitta information, men den kommunikativa snabbheten reser samtidigt stora förväntningar från medborgarna på att snabbt få svar och klara och entydiga besked.

Vad som vidare tycks vara unikt med myndigheternas kriskommunikation under Coronapandemin är att behovet av information förefaller vara lika stort internt som externt. Ur ett internt perspektiv behövs kontinuerliga uppdateringar hos myndigheter och regioner vad gäller till exempel information om behandlingslinjer och riktlinjer. Externt har kraven på en aktuell och relevant kriskommunikation i stället varit starkt kopplade till pandemilägets olika faser: Det har först gällt grundläggande frågor om smittspridningen av typen "Vad är Covid-19?", "Hur kan vi skydda oss?". I nästa steg kom fler frågor om provtagningen och provtagningskapaciteten. Under 2021 har frågor om vaccinet och dess risker stått i fokus i kommunikationen mellan myndigheter och medborgare.

Samtidigt har andra frågor varit aktuella hela tiden. Uppdaterad lägesinformation om belastningen inom hälso- och sjukvården har varit centralt i alla faser av pandemin. På det stora hela har de kommunikativa budskapen haft en röd tråd mellan det nationella och det regionala perspektivet. Det som lyfts fram som kritik är att budskapen inte varit tydliga nog. Speciellt inledningsvis då kombinationen av osäkerheter kring smittspridning – och vilken typ av skydd som behövdes – resulterade i diskussioner kring kompletteringsinköp av skyddsmateriel och dess kvalité. Därtill fanns även ett stort behov i vården att få mer kunskap om hanteringen av den här sjukdomen.

Det snabba förloppet av Coronapandemin medförde ett behov av ständiga uppdateringar och förändringar som måste kommuniceras. Att arbeta med att kontinuerligt kommunicera Corona-information kan därför liknas vid att jobba mot ett "rörligt mål". För att få stadga i kommunikationsförloppet datummärkte till exempel Västra Götalandsregionen (VGR), under de första månaderna, alla sina huvudbudskap. Kommunikationsdirektör Jenny Erholm;

Vi fick vara väldigt noggranna med att datummärka; "nu, tisdag den 29 februari klockan 15, så har vi ett nytt bekräftat fall".

Kommunikation under Coronakrisen har varit särskilt svår med en "spelplan" som hela tiden har förändrats. Vid sidan av den kontinuerliga informationen om smittspridning och statistik har det också gällt att försöka ge en bredare bild av hur Covid-19 drabbar människor. Det som utmärkt Coronakrisen är därför

insikten om att det existerar ett närmast "omätligt" informationsbehov: Hur mycket man än kommunicerar, så finns det ett behov av mer information. Inledningsvis gick utvecklingen mycket fort, och på många sätt blev myndigheter och regioner helt enkelt överrumplade av det enorma informationsbehovet. Lars-Erik Marklund, kommunikationsdirektör Region Västernorrland:

Det är viktigt att vara snabb. Kanske till och med ännu snabbare än vad vi har varit, på grund av att i dagens informationssamhälle går det jättefort. Man kan inte överinformera. Samtidigt så måste man förbereda de som har nyckelroller i en kris att de måste vara beredda på att de kommer få lägga otroligt mycket tid på kommunikation och att kommunikationen är en viktig del av krishantering.

Coronakrisen visade tydligt att kommunikationsarbetet kräver tid, paradoxalt nog speciellt i lägen där tidsbrist råder. Kommunikation kräver såväl förberedelser som tydliga kanaler. Den som leder kommunikationsarbetet behöver därför vara införstådd i vidden av tid som behövs.

För att möta informationsbehovet anordnades det tidigt regelbundna presskonferenser för att sprida korrekt och relevant information. De gemensamma pressträffarna med Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen och MSB som genomförts regelbundet under hela pandemin har givit en lägesbild om hur myndigheterna ser på den aktuella händelseutvecklingen. Även regionalt har det genomförts presskonferenser som, precis som de nationella presskonferenserna, haft ett mycket högt nyhetsvärde. Pressträffar har, både nationellt och regionalt, använts som en viktig del av den kommunikativa krishantering. Målet med dem har varit att kontinuerligt presentera en samlad lägesbild om smittspridningsläget samt att sprida viktig information om virusets påverkan på hälso- och sjukvården. I detta sammanhang har traditionella medier haft en viktig roll som informationsbärare (Dahlgren, 2021; Nord, 2021).

Under Coronakrisen har också särskilda talespersoner för myndigheter och regioner använts tydligare. Som talesperson blir man uppdragsgivarens ansikte utåt och kan antingen tillhöra verksamhetens ledning, eller vara en expert inom ett visst område. Exempel på en nationell talesperson är statsepidemiologen Anders Tegnell, Folkhälsomyndigheten, som gått från okänd till allmänt känd på

mycket kort tid. Men även vaccinsamordnaren Richard Bergström kan ses som ett exempel på en sådan talesperson som fått stor plats i offentligheten. På regional nivå har smittskyddsläkarna varit de som främst kommunicerat med offentligt. För att lyckas med den kommunikationen är det nödvändigt att inge förtroende, menar Linda Sjödin, kommunikationsdirektör, Region Gävleborg:

Vår smittskyddsläkare gick igenom rutan och fick stort genomslag. På sociala medier resulterade det i både hjärtan och organisk spridning. Speciellt i gruppen 70 plus, som var en viktig målgrupp för oss.

Det finns fördelar och nackdelar med talespersoner. En talesperson kan förstärka ett budskap och på detta sätt lättare nå ut. Men det kan också vara så att personen blir så nära förknippat med en fråga att en form av överskuggning sker. Helt enkelt att personen i sig blir viktigare än sakfrågan (Keel et al., 2012).

Valet av kriskommunikationskanaler

Vid kriser har medierna vanligen en viktig roll genom sin förmåga att nå många människor snabbt och löpande förmedla information om det pågående händelseförloppet. I allmänhet är medierna också snabba att förmedla information under en kris olika faser. Under Coronakrisen har de traditionella nyhetsmedierna till exempel varit mycket viktiga för att förmedla information om lägesbilder. De tidigare nämnda direktsändningarna av pressträffarna har gett både medier och allmänheten möjlighet kontinuerliga uppdateringar.

Sedan tidigare vet vi att nyhetsmedierna är en mycket viktig informationskanal för myndigheter som vill få ut information. Vi vet även att det är till nyhetsmedierna som allmänheten vänder sig för att ta reda på information i tider av kris. Genom att söka information stillar man sin egen oro.

Nyhetskonsumtionen ökade också påtagligt i Sverige våren 2020 och mediernas digitala läsartäkter ökade mer än någonsin (Nygren, 2020; Ohlsson et al., 2021). Nyhetssajter och nyhetssändningar fick rekordstor publik, och det gäller alla åldersgrupper, även de yngre som annars haft en mindre nyhetskonsumtion (Nygren, 2020).

I oroliga tider ökar också tydligt efterfrågan på trovärdiga medier. I de undersökningar som Vetenskap och Allmänhet regelbundet gjort under pandemin kring svenskarnas förtroende för medierapporteringen kring frågan

har Sveriges Radio och Sveriges Television hela tiden allra högst förtroende. Runt 80 procent av de tillfrågade har haft ganska stort eller mycket stort förtroende för public service-mediernas rapportering under den mest intensiva nyhetsfasen våren 2020. Under sommaren och hösten 2020 hade siffrorna för alla medier sjunkit, men public service låg fortfarande mycket långt över alla andra medier när det gäller förtroendet för rapporteringen kring pandemin. I oktober svarade 68 procent att de hade mycket eller ganska stort förtroende för Sveriges Television, medan motsvarande siffra för Sveriges Radio var 64 procent. Genomsnittet för dagspressen låg då runt 30 procent.¹

Under pandemin har svenska myndigheter och regioners användning av sociala medier ökat och dessa är idag centrala i kommunikation med allmänheten. Många myndigheter har sedan länge haft både Facebooksidor och Twitterkonton, men erfarenheten av dessa kanaler som kriskommunikationsverktyg har varit blandad (Eriksson & Olsson, 2016). Efter över ett år med pandemin får dock sociala medier sägas vara tämligen integrerade i myndigheters och regioners kommunikation, och det läggs tid och resurser för att arbeta med dessa kanaler. Sociala medier har blivit en viktig kanal för myndigheterna, regionerna och kommunerna att nå ut och primärt har deras egna kanaler på dessa plattformar prioriterats. Sociala medier, oftast Facebook, blir en kanal att nå ut med information, men också en kanal för dialog. Delar av omvärldsbevakningsarbetet sker också på nätet, säger Katarina Winell, kommunikationsdirektör, Region Stockholm:

Sociala medier har blivit viktigare. Vi har hela tiden funnits där, men kanske inte varit vassast där. Vi har tidigare inte prioriterat det, men den här gången så valde vi att hårdprioritera. Vår utgångspunkt var att alla våra kanaler är lika viktiga när vi har en fråga som vi måste berätta om. Det kan vara vägledning, till exempel. Det var extremt viktigt att nå ut med att få ett beteende på plats med till exempel handhygien. Så vi började använda de kanalerna ännu mer. Och tittar vi på hur de har utvecklats, så har de utvecklats kraftigt, och mest har vår Facebook utvecklats.

¹ <https://v-a.se/2020/10/corona-i-svenska-medier-minskande-fortroende-for-politiker/>

Vad som kan noteras är en närmast explosionsartad ökning av användandet både vad gäller den externa webben och Facebook. Lars-Erik Marklund, kommunikationsdirektör, Region Västernorrland:

Alla våra informationskanaler har ökat, vi har fått ofantligt mycket mer besök. Och det handlar inte om 10 eller 20 procents ökning, utan det kan vara en fördubbling. Om vi tar vår externa webb – som egentligen är en organisationswebb, där vi också publicerar nyheter – så publicerar vi information där varje dag, och nästan all information där fångas direkt upp av medierna som kallar det pressmeddelanden. Den har ökat från, jag tror att det var 1,2 miljoner besök under 2019, till 2,5 miljoner besök under 2020. Vår Facebooksida hade för ett år sedan, januari 2020, ungefär 5 000 följare. Nu har vi närmare 26 000 följare. Och den här utvecklingen ser likadan ut för alla regioner. Så man kan säga att antalet besök har ökat explosionsartat, vilket är väldigt positivt.

Facebook har i mångt och mycket blivit den centrala kanalen för att möta allmänhetens frågor. Katarina Winell, kommunikationsdirektör Region Stockholm:

När pandemin började visste vi inte hur starka våra egna kanaler skulle vara, men de har växt under året. Att vi har köpt kommunikation handlar om vårt grunduppdrag, att se till att alla invånare har samma tillgång till den information de behöver.

Det som kan noteras är dock att beredskapen att informera har varit bättre än beredskapen att föra dialog. Den allt mer splittrade medieanvändningen i samhället har resulterat i ett allt mer resurskrävande kommunikationsarbete, speciellt i arbetet med sociala medier. Det har arbetsmässigt varit svårt att ha sociala mediekkanaler bemannade dygnet runt. Lars-Erik Marklund, kommunikationsdirektör Region Västernorrland:

Vi modererar inte 24 timmar, men vi har modererat kvällstid och helger. För att ha koll på tonaliteten och även se om det kommer konstiga inlägg som strider mot vår publiceringspolicy. Vi får mycket frågor på sociala medier, Facebook. För oss är det positivt att vi har etablerat den här kanalen, som en möjlighet till både information och även dialog med våra invånare, men samtidigt är den väldigt resurskrävande.

Under krisarbetet har sociala medier, främst i form av Facebook, fungerat som ett viktigt komplement till den egna hemsidan. Beroende på vilken typ av fråga som ställts på Facebook hänvisas därefter till krisinformation.se och/eller 1177.se. Målet är alltid att kunna garantera att uppgifterna kring Corona är korrekta och faktagranskade. Krisinformation.se och 1177.se är platser där människor kan hitta mer utförlig information. Krisinformation.se och 1177.se var inledningsvis under mycket hårt tryck. Krisinformation.se är en webbplats som förmedlar information från myndigheter och andra ansvariga i samband med en kris eller allvarlig händelse. Även om tonaliteten är enkel är sidan ingen journalistisk produkt utan en statlig kanal. 1177 är i sin tur en samlingsplats för information och tjänster inom hälsa och vård. Bakom 1177 Vårdguiden står den svenska sjukvården genom alla regioner i samverkan. 1177 består av 21 regionala sidor, där varje region äger sin 1177-information. Det är emellertid ett nationellt paraply, så att sidorna ser likadana ut och en gemensam redaktion som tar fram material som är faktagranskad. Under vaccinationsfasen är 1177 utpekad som kommunikationsnavet.

Facebooks styrka är interaktiviteten, det vill säga möjligheten att i kommentarsfälten ställa frågor och få svar. Sociala medier har gett ökade möjligheter att arbeta effektivt och nå ut till allmänheten snabbt, vilket är viktigt i både vardag och kris. Det finns samtidigt en tendens att diskussioner och åsikter blir mer exponerade och lättillgängliga. Christer Jansson, press- och enhetschef, Folkhälsomyndigheten:

Vi måste ha beredskap för att vara delaktiga. Att föra en dialog med människor som vill diskutera. Öka kunskapen, motverka polarisering.

Att upprätthålla en god tonalitet och ha ett ödmjukt förhållningssätt är en strategi som myndigheter och regioner säger sig arbeta efter. Det kommunikativa arbetets ledord är att använd sunt förnuft i sociala medier, vara källkritisk och inte sprida rykten. Att tonaliteten i sociala medier är tuff är det många bland de intervjuade som noterar. Exempelvis har flera noterat att det blir en mer och mer aggressiv ton. Ibland är gränsen mellan hot och otrevliga kommentarer härfin. Rolf Almström, redaktör, krisinformation.se:

Det vi ser i sociala medier är många gånger väldigt aggressivt. Och vi ser också att det har blivit alltmer aggressivt under tiden

som har gått, och att det styrs i väldigt hög grad av hur pandemin utvecklas. Under sommaren lugnade det ner sig betydligt när smittspridningen minskade och människor fick större rörelsefrihet, och man kunde resa och kunde träffa människor lite mer. Men också förhoppningen om att nu kanske det är över. Men sen så fort vi inser att inte är över utan att vi är på väg mot en ny kris, som är minst lika allvarlig, om inte allvarligare, så tar det vid igen.

Den digitala utvecklingen har medfört större möjligheter för allt fler att delta i samhällsdebatten, men har också ökat mängden hat och hot. Såväl myndighetspersoner, talespersoner och kommunikatörer som journalister upplever en ökning av hot och hat. Den förändrade tonaliteten märks särskilt på de sociala medieplattformarna och har under de senaste åren blivit hårdare, förr att under pandemiåret eskalera. Något som påverkar både besökare och de som modererar. En myndighets, eller något av de allmännas sociala medieflöden, kan ses som en allmän plats, och där ska en privatperson skall kunna känna sig trygg. Så är dock inte fallet längre.

Arbetet med moderering ser olika ut, men målet är att ha närvaro och kontroll över vad som skrivs på sidorna. Krisinformation.se har bevakning dygnet runt, något som dock inte regionerna har. Det är en fråga som har diskuterats regionalt, och möjligen kan det komma att bli en åtgärd som kommer att prövas. Den hårda tonen på sociala medier är dock problematisk. Detta gäller såväl för de som skall moderera och de som är där för att ställa frågor. Att jobba med moderering av inlägg görs på alla nivåer, men det har kommit att bli ett svårt problem. Rolf Almström, Redaktör, Krisinformation.se

Att svara på frågor, och i respons få ett hånfullt svar, eller kanske till och med ett aggressivt svar, eller "ni borde ställas inför rätta och avrättas allihopa" är inte ovanligt. Vi är nogna med att snabbt dölja kommentarer som angriper andra privatpersoner. Och när angreppen är riktade mot oss eller mot myndigheter i allmänhet så låter vi det ofta vara. Vi får in klagomål från privatpersoner som vill att vi modererar mer som varit på vår sida. I dessa fall handlar det ofta om att man har upplevt besöket som aggressivt och otrevligt på grund av ett obehagligt tonläge i tråden.

I arbetet med felaktiga uppgifter, rykten, obekräftad information är det viktigaste verktyget korrekt information. All information som går ut skall grunda sig på

vetenskap och den tillgängliga fakta som finns. Det är ett stort ansvar att ha korrekt information tillgänglig i både redaktionella och sociala medier. Rolf Almström, Redaktör, Krisinformation.se:

Vi modererar hela tiden för det är nödvändigt, det fungerar inte annars. Och vi tar bort folk som länkar konspirationsteoretiska artiklar och/eller hatsajter. Vi måste vara snabba, för du skall inte gå in på en myndighets sida och av misstag hamna på någonting som är obehagligt eller skadligt.

Generellt beskriver myndigheter och regioner mycket stora utmaningar med sitt kommunikationsarbete under pandemin. De upplever ett sällan skådat informationstryck och krav på information och respons i en rad olika kommunikationskanaler, helst under alla dygnets timmar. Särskilt kommunikationen i de sociala medierna kräver stora resurser. Under dessa förutsättningar finns också anledning att undersöka i vilken utsträckning myndigheter och regioner lyckas kvalitetssäkra informationen till allmänheten och hantera obekräftade uppgifter om pandemin.

Kvalitetssäkring och allt snabbare kommunikation

Att kommunicera korrekt information och att inte medverka till att sprida felaktig information har varit vägledande för all samhällskommunikation under den rådande Corona-pandemin. Vi vet sedan tidigare att alla större kriser omgärdas av rykten och spekulationer, där en del är sant och en del är falskt. Före massmediernas tid skedde kommunikationen oftast i form av personliga samtal mellan människor. Med utvecklingen av tidningar, radio och tv har tidsperspektivet förkortats rejält, för att i vår tid fungera i realtid eller nästintill. Med den digitala medietvecklingen följer också att alla som vill snabbt och enkelt kan lägga ut text och bilder på sociala medier. Möjligheterna att sprida budskap som inte är korrekta är därför stora. Falska nyheter kan idag också relativt enkelt paketeras på ett till synes trovärdigt sätt. För att möta rykten och spekulationer och andra typer av osäker information har premissen varit att informationen som förmedlas skall vara faktasäkrad. Rolf Almström, redaktör, Krisinformation.se:

Vi tänker så att det bästa sättet att bemöta rykten och felaktig information, är att vi projicerar så mycket vederhäftig

information som möjligt som är lättillgänglig, samordnad, begriplig, relevant.

Det skall även vara full transparens när det gäller vilken information som förmedlas; det vill säga tydlighet om vad vi vet, vad vi inte vet – samt om det blir fel: tydlighet med att korrigera och ta på sig ansvar. Budskapen som skall förmedlas skall vara enkla och anpassa till innehållet: ju enklare, ju bättre. Detta inbegriper så väl innehåll som tonalitet. Rolf Almström, redaktör, Krisinformation.se:

Är det otydligt, så uppstår missförstånd. Det är grogrunden för vilseledande information. Det är strategiskt viktigt att man inte tappar frågor på sociala medier, för att folk har rätt till raka svar. Att snabbt hitta information på en webbplats när man googlar på någonting. Att det är skrivet på klarspråk och att det är begripligt, lätt att hitta.

Behovet av att öka kunskapen om hur man kan identifiera, förstå och hantera osäker information blir allt viktigare och myndigheters ansvar och roller blir allt centralare. En omfattande spridning av osäker information kan i ett större perspektiv leda till att samhällets sårbarheter utnyttjas, att dess funktionalitet utmanas, och att därmed grundläggande värden som demokrati, rättssäkerhet och mänskliga rättigheter försvagas. I dagsläget är dock kunskapen om strategier för att hantera sådana problem begränsad runt om i landet. Lars-Erik Marklund, kommunikationsdirektör Region Västernorrland:

Vi har ingen spetskompetens när det gäller informationspåverkan, det finns få regioner och kommuner som har det.

När det gäller förekomsten av rykten och osäker information var läget i Sverige förhållandevis lugnt under pandemins inledande faser. Det uppger flera intervjupersoner, bland annat Katarina Winell, kommunikationsdirektör, Region Stockholm:

Jag vill faktiskt betona att jag inte ser en stor ryktesspridning. Och hur kan jag säga något sånt, då? Jo, det brukar vara så att så fort det är någonting som inte riktigt stämmer, märker vi det på att vi får många avvikande eller annorlunda frågor i våra sociala kanaler. Vi märker också det på inflödet på mejl från invånarna, till exempel till expertfunktioner och beslutsfattare. Och vi kan också märka det till sjukvårdsrådgivningen, om

vissa samtal ökar. Så det är mitt intryck utifrån läget som det har varit hittills. Men jag vill också lika tydligt säga att vi vet inte vad vaccinationsperioden nu kommer att innebära för oss. Men vi har inte kunnat se de tecken som vi vanligtvis ser när det är någonting som inte stämmer.

Det har heller inte varit någon omfattande förekomst av medvetet rasistiska, provocerande eller kontroversiella inlägg. Linda Sjödin, Kommunikationsdirektör, Region Gävleborg:

Vi har haft väldigt lite "troll" och när vi haft besök har modereringen löst sig genom att andra användare går in och kommenterar - "Nej, men nu ... Så här ska du inte göra, det vet du väl" eller "Har du inte tänkt på det här, gör inte så här". Så det är mycket frågor som löser sig så.

Det som har stått ut i de tidigare faserna av pandemin är i stället ett antal bedragaranfall riktad mot äldre (personer som falskt uppgivet att de ringer från 1177 för att få tillgång till kontonummer). Först under senhösten och vintern 2020/2021 uppstod ett ökat antal rykten kring vaccinet och dess process. Inledningsvis cirkulerade konspiratoriska teorier om att 5G sprider coronavirus, men även information om hur man kan kringgå systemet med vaccinationer. Utifrån det komplexa läget år 2020 är det skäligt att anta att det cirkulerat stora mängder av overifierade uppgifter, men över lag har det under den tidiga pandemiperioden varit mindre frekvent. Linda Sjödin, kommunikationsdirektör, Region Gävleborg:

Oväntat lite, det måste jag säga. Nu har vi sett vissa som försöker sprida det här med 5G och vaccination, i våra sociala medier. Det var väldigt lite då under krisen, så det är något mer nu.

Att den första tiden av pandemin förefallit lugn ur ett ryktesperspektiv kan möjligen kopplas till att restriktioner och efterlevnad har varit den primära orosfrågan och därmed fyllt upp det mesta av medieutrymmet. Att perioden kan beskrivas som "lugn" betyder emellertid inte en total avsaknad av osäker information. Lars-Erik Marklund, kommunikationsdirektör, Region Västernorrland:

Det finns rykten, det finns osanningar, det finns spekulationer i en kris. Och det finns olika intressen i den här debatten. Så det

handlar om att man måste vara medveten om att det självklart förekommer en informationspåverkan.

Med utveckling av vacciner under slutet av 2020 och 2021 har förekomsten av obekräftade uppgifter under pandemin ökat. Det har även förekommit obekräftade uppgifter om att vaccinet i sig orsakar fler dödsfall än själva viruset, men även att vaccinens biverkningar och faror döljs och att vaccinkritiker systematiskt censureras. På individnivå kan rykten spridas utifrån vetskapen att någon i ens bekantskapskrets har fått biverkningar av vaccinet.

Oro i kristider påverkar människor, och det är uppenbart att oro och rädsla gör oss sårbara för idéer som vi kanske inte annars skulle ta till oss. Det är dock inte bara vaccinationsrykten som är problematiska, även andra perspektiv och bilder skapar problem. Det gäller till exempel bilden av en "vaccinationstävling" mellan olika länder, vilket har skapat stora problem för regionerna då de har ansvaret för själva vaccineringsprocessen. Och bilden som sprids av att olika regionerna har "misslyckats" påverkar arbetet på flera plan. Jenny Erholm, kommunikationsdirektör, Västra Götalandsregionen:

Sverige får in vaccin från EU i förhållande till folkmängd. Folkhälsomyndigheten delar i sin tur ut vaccin till regionerna i förhållande till folkmängd, och regionerna vaccinerar. Och den här bilden av att regionerna, innan vi ens hade fått vaccinet har misslyckats, den är helt häpnadsväckande. I arbetet med vaccinationer, här har vi börjat från minus tio. Den desinformationskampanjen, eller det är förstås att ta i, för så är det ju inte, det är inte en medveten kampanj från någons sida. Men det är en märklig bild som har spridits, och vi får lägga enormt mycket tid på att förklara fakta. Men nu är det tydligt att det är problem med leveranser. Och då kan man diskutera vaccinationstakt utifrån rätt perspektiv, men det har tagit rätt lång tid faktiskt, för oss att nå ut i bruset där.

När det gäller förekomsten av osäker information kring vaccin och vaccinationsprocessen finns beredskap hos Folkhälsomyndigheten. Under många år har det förts diskussioner kring desinformation och rykten om vaccinationer, vilket har resulterat i att myndigheten över tid samlat in en mängd olika erfarenheter och har tydliga rutiner. Folkhälsomyndigheten har även fått ett regeringsuppdrag att se över desinformation kring vaccinationer under Coronapandemin.

Organiserat vaccinstånd är en fråga som fått ökad uppmärksamhet, trots att detta ännu inte är så omfattande i Sverige. Däremot, finns det en viss tveksamhet kring vaccinationerna, vilket är något annat än organiserat motstånd.

Folkhälsomyndigheten har arbetat aktivt med den tveksamheten och har bland annat försett vårdcentralerna med information, som de i sin tur kan ge till de som ska ge sprutan så att de som ska vaccineras känner sig trygga. Christer Jansson, press- och enhetschef, Folkhälsomyndigheten:

Vi har en bra grund att stå på med information från vårdcentraler när det gäller vaccinationer sen tidigare. Just nu vet vi att motståndet inte är så stort, utan att det snarare finns en tveksamhet. Vi tar denna oro på allvar. Det är därför viktigt att vi ger underlag till de som ger sprutan. Delar av vårt arbete handlar om att informera de som ger sprutan. Hjältarna som är våra sjuksköterskor på vårdcentralerna. Det är deras trygghet som, tror vi, skapar att det är så många som väljer att vaccinera sig.

Strategier, lärdomar och erfarenheter

Behovet av att öka kunskapen för att förstå och möta osäker information av olika slag blir allt viktigare. Enligt MSB bör en lämplig respons stå i proportion till hur allvarligt hotet och situationen är. Utgångspunkten för en faktabaserad respons, och som kan tillämpas i de flesta fall av avsiktligt spridande av osäker information, består av fyra olika grader av respons. Inledningsvis handlar det om att bedöma och informera situationen. Att bedöma situationen kan ses som en neutral åtgärd, men som samtidigt signalerar en medvetenhet om den uppkomna situationen. Den andra nivån består i att informera allmänheten och nyckelintressenter om situationen. Detta kan ses som en något mindre neutral åtgärd i och med att här redovisas det som ses som fakta i målet. I de tredje och fjärde steget är målet att argumentera och försvara. Dessa steg innehåller åtgärder som endast är lämpliga i mer allvarliga situationer där informationspåverkan tydligt kan identifieras. Tillsammans utgör de en argumentbaserad respons. Mikael Tofvesson, Chef för enheten för skydd mot informationspåverkan på MSB:

Att bemöta desinformation är sällan effektivt, och intrånget är på en låg nivå, så hjälper det snarare än stjälpert aktören. På vilket sätt man agerar beror i stället på var vi befinner oss i konfliktnivå. På den översta nivån då ska du motkommunicera,

men då är det väldigt allvarligt. Och där befinner vi oss inte just nu. Så att det vi har gjort i stället, det är att öka motståndskraften i samhället. Alltså arbetat proaktivt.

I arbetet under Coronapandemin identifierade MSB kommunikatörerna som en särskilt utsatt grupp och i behov av fortbildning. En särskild webb-baserad utbildning för 1 500 kommunikatörer initierades med fokus på att bemöta informationspåverkan. På dagordningen stod utbildning om strategi och metoder, men det gavs även tillfälle för kommunikatörerna att utbyta erfarenheter sinsemellan. I och med deras utsatthet, då de dagligen möter befolkningen på kommunal och regional nivå, blir kommunikatörer nyckelaktörer i "försvaret" mot spridningen av osäker information. Att verka dagligen i en enormt tuff miljö kräver debriefing i olika former. Mikael Tofvesson, Chef för enheten för skydd mot informationspåverkan på MSB:

Det vi har gjort är att vidareutbilda de riktiga krigarna i det här, de som är kommunikatör på kommunal, på regional och på länsstyrelsenivå, för de möter befolkningen. De är närmast. Och det är en synnerligen tuff miljö. Hur länge ska de orka hantera befolkningens oro och de som använder situationen för att sprida desinformation och ytterligare rädsla?

Fokus för det övergripande arbetet har varit resiliensarbete, alltså att upprätthålla uthållighet. Att planera för att upprätthålla sin verksamhet på en tolerabel nivå oavsett vilken störning den utsätts för. På många sätt inbegriper det att strunta i desinformationen och arbeta på att ha ett starkt eget narrativ. Rolf Almström, redaktör, Krisinformation.se:

Det lönar sig sällan att bemöta desinformation. Då är det bättre att äga narrativet själv. Och här har regeringen gjort en satsning också. De lade ju 75 miljoner på MSB för att just nå ut med en kommunikationsinsats. Så det här har rullat på. Och vår uppfattning är nog att det är rätt väg att vandra i det här arbetet. Strunta i konfliktdynamiken, är narrativet själv.

I kommunikationsarbetet under Coronainfodemin har de viktigaste uppgifterna varit att informera allmänheten, samordna kommunikationen (medier, presskonferenser, digitala medier), att använda och uppdatera sociala medier, samt att inte medverka till att sprida osäker information. Vi är fortfarande mitt i detta arbete och fokus har handlat om att "hålla i – och hålla ut". Helt säkert kommer framtida utvärderingar av olika insatser kunna se samband, som i den

aktuella stunden, missats. Vi kan därför misstänka att bilden av de kommunikativa insatserna under pandemin kan komma att ändras med tiden. Men var står vi nu och vilka lärdomar kan vi dra efter över ett år med Coronaviruset? När det gäller praktiska lärdomar och erfarenheter kan dessa handla om både innehåll och arbetssätt.

Krishantering handlar om att hantera osäkerheter. Grunden i arbetet är att begära in information och att därefter upprätta en samlad lägesbild. Bättre beslutsunderlag resulterar i klokare beslut. Effektiv kriskommunikation handlar därför om att berätta om, och beskriva vad som hänt, på ett så lättillgängligt sätt som möjligt. Det är därför av stor vikt att reagera snabbt, vara konsistent och öppen. I fråga om innehåll skall budskapen vara enkla och tydliga. Anna Strömblad, kommunikationsdirektör, Region Skåne exemplifierar svårigheterna att förmedla vaccinsamordnare Richard Bergström centrala besked om att "vi kommer att få miljoner doser till Sverige" med den faktiska tilldelningen:

Det är naturligtvis väldigt glädjande att vi har ett vaccin! Att fördelning sedan skall göras på 21 regioner, med olika storlek, resulterar i att regionerna i praktiken, tilldelas små mängder vaccin. Så här i början av vaccineringsprocessen är skillnaderna i den förväntade tilldelningen och vad som faktiskt distribueras stor. För Region Skåne skiljde det ungefär 400 000 doser den sista veckan i december. Hur förklarar man den faktiska tilldelningen på 30 000 doser på ett pedagogiskt sätt? För i klartext betydde det att varje vårdcentral fick åtta ampuller, alltså 60 doser i veckan. För att visa detta fick vår Regiondirektör lägga åtta vaccinampuller i handen på pressträffen. Att det var ett enkelt och illustrativt sätt att visa antalet doser, kunde vi se genom att både Rapport och Aktuellt hade det som nyhetspunkt på kvällen.

Utöver att använda sig av enkla budskap handlar det även om att vara transparent. Transparens är en röd tråd i all kriskommunikation och fokus har varit att vara tydlig med vilken typ av information man besitter. Öppenhet är alltid viktigt, men blir extra viktigt under en pandemi. Att vara transparent under en pandemi handlar därför om att löpande förmedla information, samtidigt som man är öppen med vilken kunskap som finns i dagsläget. Det är även mycket viktigt att berätta om något går fel, då förtroende är en avgörande komponent i kriskommunikation. Ett stort misstag är att dölja saker, och i stället handlar det om att vara transparent i sin kommunikation.

Eftersom ryktesspridning tenderar att få en central roll under kriser är det centralt för organisationen att vara snabb med att få ut faktagranskad information. Om organisationen inte är snabb med information, kommer andra aktörer fylla igen vakuumet, vilket kan leda till att spekulationer och rykten uppstår. Rykten uppstår dock inte ur tomma intet. Påståenden som förefaller helt osannolika är naturligtvis svårare att sprida, än de som verkar rimliga. Vi vet också att ju större betydelse ett påstående har för en individ, desto lättare är det att informationen når fler. Ibland kan det räcka med att ett påstående helt enkelt inte kan avfärdas för att det ska spridas vidare. I den rådande krissituationen finns en stor oro, vilket innebär att det finns grogrund för rykten. Kvalitetssäkrad information, som kan möta rykten och spekulationer, har därför varit A-O på alla nivåer och i alla kommunikationssteg. Det finns även exempel på samarbete med myndigheter för att säkerställa att det finns korrekt information.

Krishantering och kriskommunikation är dock inte några exakta och oföränderliga kunskapsområden, utan olika faktorer avgör vilket utfall ett kommunikationsarbete får. Det kan handla om allt från personliga egenskaper (trovärdighet, förmåga att kommunicera) till sammansättningen på kommunikationsavdelningen (kompetens inom arbetsgruppen). Ett gott kommunikationsarbete handlar därför många gånger om att våga lita på sina kunskaper och tidigare erfarenhet, tillsammans med en fingertoppskänsla för vad som behöver värderas och analyseras för stunden. Därtill är det många olika professioner som behöver samarbeta. Intervjuerna i den här rapporten visar på vikten av att våga ta täten, att arbeta proaktivt och finna tid för reflektion. Men även arbetssituationen i sig, samt behovet av kommunikatör i beredskap (fortsättningsvis kallad KIB), är aspekter som lyfts fram.

Eftersom ryktesspridning tenderar att öka i omfattning under kriser är det centralt för en myndighet eller organisationen att vara snabb med att få ut faktagranskad information. Att våga ta täten handlar dock inte bara om att få ut en motbild, utan handlar minst lika mycket om att visa handlingskraft och ansvar. Vikten av att kunna förbereda och att planera sin kommunikation samt att ha en väl fungerande omvärldsbevakning är ett sätt att underlätta organisationens arbete. Att arbeta förebyggande och styra sitt arbete, i stället för att dras med, är viktigt, enligt Katarina Winell, kommunikationsdirektör, Region Stockholm:

Att vara proaktiv handlar inte om att bara synas och vara tjusig, utan det handlar om att bygga trygghet, komma ut med fakta, och så vidare. Och det tillämpar vi i praktiken nu när det gäller vaccinet. Vi har vår vaccinsamordnare, som lägger en till två timmar per dag bara på att hantera mediefrågorna. Och det är också medvetet, att vi låter det vara så. Vi tycker det är viktigt.

Ur ett ledarperspektiv är det viktigt att ha uppsikt över sin personal. Det handlar dels om att sprida kritisk kunskap bland flera, dels att se om någon jobbar för mycket. Att försöka skapa andnings utrymme kan vara svårt, men är oerhört viktigt. Som ledare är det därför viktigt att såväl styra upp arbetet som ha en överblick för när personalen behöver ta ett steg tillbaka. Rolf Almström, redaktör, Krisinformation.se:

Det är inte bra om folk blir för trötta, då tappar man skärpan. Vi har en funktion vars uppgift är att gå på samordningsmötena, men även ha koll på om någon har jobbat för länge. Det är någonting som vi har haft på Krisinformation.se från början. Vi måste se när någon har jobbat för länge, för det märker man inte själv. Du blir "dum" i huvudet och tror att du är jättesmart, och då kan felaktiga beslut fattas som kan få stora konsekvenser.

I och med att informationstrycket har varit så stort har kommunikationsarbetet behövt vara bemannat hela dygnet på flera myndigheter och regioner, vilket dock inte varit möjligt då det saknats kommunikatörer. Det går inte heller att slussa in personer, utan bakgrund och träning, i kriskommunikation, då det är en särskild typ av kompetens som krävs. Det behövs kompetensutveckling, anser Lars-Erik Marklund, kommunikationsdirektör Region Västernorrland:

Vi måste bli bättre på att både utbilda oss. Det finns en handbok som MSB har tagit fram: Att möta informationspåverkan. Den har vi själva haft utbildning i på vår avdelning. Men det handlar om att bli medveten om att det finns informationspåverkan.

Coronakrisen har på många sätt aktualiserat vikten av snabb och effektiv kriskommunikation. För kommunikationsavdelningarna har det handlat det om att vara anträffbar, att ha bemanning och att kunna förmedla relevant och faktagranskad information. Kriskommunikationen via sociala medier har under Coronakrisen utvecklats och haft en central roll. Från att tidigare främst använts

som ett verktyg för enkelriktad snabb spridning av krisinformation har sociala medier etablerats som ett dialogverktyg. Dock inte utan svårigheter, då behovet av personalresurser och den digitala arbetsmiljön har blivit reella arbetsproblem.

I dagsläget är det få regioner och kommuner som har KIB-tjänster (kommunikatör i beredskap). Funktionen KIB kan lättast beskrivas som en tjänst som är i beredskap (jour) utanför kontorstid. Beroende på region eller kommun kan arbetsuppgifterna se olika ut, men det kan handla om pressärenden som kommer in via KIB-telefonen eller att uppdatera skaderapporter och frågor kring olyckor. KIB kan också vara ett kommunikativt stöd till tjänsteman i beredskap dygnet runt. Coronapandemin har aktualiserat behovet av fler kommunikatörstjänster som KIB. Anna Strömblad, kommunikationsdirektör, Region Skåne:

Vi har KIB-funktion, det vill säga kommunikatör i beredskap som skall finnas till hands vid en hastigt uppkommen händelse typ en olycka, för att kunna hantera det mediala, kunna skicka ut ett pressmeddelande etc. och ha i gång vår organisation kring en krissituation. Nu i en ständig kris aktualiseras det ytterligare.

I region Gävleborg fanns inte funktionen före Coronapandemin. Men har under krisen inrättats. Linda Sjödin, Kommunikationsdirektör, Region Gävleborg:

Sen har vi infört en KIB under hand här också. Vi hade inte funktionen kommunikatör i beredskap. Men i och med krisläget var behovet tydligt och det var också ett sätt att spara på bemanningen på det sättet. Vi schemalade personer under sommaren. Sen, när det gäller lärdom som ledare, så behöver man ha uppsikt. När man har personer som är otroligt involverade i en kris och kan allt på sina fem fingrar är det viktigt att ändå försöka trycka in någon fler.

Sammanfattning

Det samlade intrycket från dem som arbetat kommunikativt under pandemin är att den allra största utmaningen har handlat om "trycket" att hela tiden vara aktiv och proaktiv i sin externa kommunikation i alla tillgängliga kanaler. De som utgjort en "frontlinje" i detta arbete – regionernas kommunikatörer – beskriver ett arbete som varit mycket intensivt och krävande när det gäller att kvalitetssäkra den information som gått ut till allmänheten. Coronakrisen skiljer

sig där från andra tidigare kriser med sitt långdragna förlopp, återkommande intensiva faser och den stora osäkerheten kring den kommande utvecklingen.

Även om kommunikatörerna fått ägna mycket tid åt att moderera och redigera innehåll i sociala medier, är den samlade bilden att ryktesspridningen under pandemin varit begränsad och att obekräftade uppgifter naturligtvis förekommit, men att konsekvenserna inte varit särskilt stora. Samtidigt uppger flera regioner att resurserna för att effektivt bemöta osäker information varit begränsade, och att arbetet inte alltid kunnat organiseras på ett sätt som hade varit mest effektivt i detta avseende. Ökade personalresurser och en bättre digital arbetsmiljö är två faktorer som förs fram i diskussionen på detta område.

Frågan om hur osäker information hanterats under pandemin är centrala utifrån ett myndighetsperspektiv, men myndigheter och regioner är inte de enda aktörerna i samhället som har att förhålla sig till sann och falsk information och mer eller mindre bekräftade uppgifter om vad som händer. En annan viktig aktör är nyhetsmedierna som i sin rapportering om pandemin når många människor. I nästa kapitel i rapporten redogörs för hur de ledande svenska nyhetsmedierna bevakade pandemin och hur reaktionerna resonerade kring publiceringar och värderade trovärdigheten i olika uppgifter.

Medierapporteringen

Vid en genomgång av mediernas rapportering om obekräftade uppgifter under pandemin framträder en mångfasetterad bild. Otaliga rykten har uppstått och spridits bland befolkningar på grund av ett osäkert kunskapsläge och människors rädsla för det okända viruset. Ryktena handlar bland annat om hur viruset smittar, vilka åtgärder som är effektiva mot viruset och om vilka botemedel som motverkar svår infektion. Uppgifterna är inte alltid felaktiga utan utgör ofta information, och ibland även preliminära forskningsresultat, som beskrivs som osäkra och svåra att styrka eller avfärda. Dessa uppgifter är både medier och myndigheter tvungna att ta ställning till, även om de är medvetna om att de kan behöva ändra uppfattning vid ett senare tillfälle, när mer information finns tillgänglig.

En del av de rykten som har varit i omlopp under pandemin har plockats upp och kopplats till desinformation och konspirationsteorier för att sedan spridas avsiktligt av olika aktörer, vilket medierna har rapporterat om. Ofta signalerar medierna redan genom rubriksättningen att det handlar om falsk information. Exempel på sådana rubriker har varit: *Häxkittel av lögner om corona* (SR 23 april, 2020), *Ny studie kartlägger falska corona-rykten som dödat hundratals* (Aftonbladet 13 augusti 2020) och *Världen står inför den värsta 'infodemin' någonsin* (SVT 19 mars, 2020).

Några återkommande teman kan därmed urskiljas i medierapporteringen. De teman som redovisas i denna rapport är obekräftade uppgifter i ett osäkert läge, desinformation och missinformation från politiska ledare, desinformation från statsmakter och obekräftad information kopplad till konspirationsteorier. Valet av teman motiveras med att de har förekommit i stor utsträckning i medierna under 2020 samt att de erbjuder exempel på journalistiska avvägningar av olika svårighetsgrad samt olika angreppssätt.

Inom dessa teman har artiklar valts ut för djupare analys, artiklar som illustrerar hur medierna hanterat de obekräftade uppgifterna. I analysen har fokus bland annat riktats mot de aktörer som är centrala i artikeln. Genom val av källor och citat, rubriksättning och egna omdömen värderar medierna de medverkande aktörerna, på ett positivt, negativt eller neutralt sätt. Vidare har undersökts vilka perspektiv som har lyfts och hur journalisten förhållit sig till de obekräftade

uppgifterna. Allt detta är angeläget att undersöka under en kris då medierna måste förhålla sig till en stor mängd osäker information. Naturligt nog skiljer sig mediernas bevakning mellan exempelvis rapporteringen av en svensk valrörelse, där strävan efter balans mellan olika ståndpunkter är viktig, och en bevakning av desinformation och obekräftade uppgifter i en allvarlig kris, då felaktiga uppgifter kan få människor att agera på ett sätt som inte gynnar dem själva eller samhällets krishantering.

Obekräftade uppgifter i ett osäkert läge

De rykten som kan betraktas som fristående från grupper som avsiktligt sprider felaktig information är intressanta att analysera, eftersom sådan obekräftad information ibland avfärdas som lösa rykten, men i ett senare skede visar sig stämna. Hit räknas också uppgifter som bedöms vara trovärdiga, men som senare visar sig vara rykten. Eftersom coronaviruset var helt okänt när utbrottet startade i Wuhan drogs preliminära slutsatser utifrån erfarenheter och kunskap som fanns om andra kända virus. De kunskapsluckor som uppstod i det oklara läget bidrog till en stor ryktesspridning. Många rykten har varit trovärdiga och har inte avfärdats lättvindigt av medierna, utan bemötts nyanserat med hjälp av den forskning som funnits tillgänglig. Ett exempel på en uppgift som till en början betraktades som ett rykte handlar om huruvida coronaviruset smittar utan symptom, vilket WHO i början av pandemin meddelade var mycket ovanligt. Slutsatsen drogs utifrån att sars, även det ett coronavirus, inte smittar utan symptom. ([Folkhälsomyndighetens info](#)) Om detta skrev Dagens Nyheter den 8 februari 2020 i *Coronaryktena har blivit en infodemi- därför är den farlig*. Utdrag ur artikeln:

Kort efter att utbrottet av det nya coronaviruset blev uppmärksammat publicerade WHO och nationella smittskyddsmyndigheter vanliga frågor och svar på respektive webbplatser. WHO söker också aktivt [upp myter och rykten i sociala medier](#) för att kunna bemöta dem. Organisationen har dessutom inlett ett samarbete med Google och de stora sociala medierna för att stoppa spridningen av falsk information.

Det publiceras också massor av forskningsartiklar om det nya coronaviruset. Under de senaste veckorna har fler än hundra studier publicerats. Det betyder också att en del studier inte granskats eller publicerats under skyndsamhet. Då ökar risken för fel och misstag.

Ett aktuellt exempel är hur det nya viruset smittar. Coronavirus smittar vanligtvis genom droppsmitta eller kontakt mellan människor och därför har det antagits att det nya viruset även smittar på samma sätt. En studie hävdade att en kvinna hade smittat flera personer trots att hon inte hade symtom. Nyheten fick stort genomslag. Både experter och allmänhet blev oroliga då detta kunde innebära att utbrottet skulle bli mycket svårare att stoppa.

Men studien visade sig innehålla viktiga fel. Kvinnan hade symtom när hon smittade. Hon hade bland annat ont i kroppen, kände sig trött och tog smärtstillande tabletter. När Folkhälsomyndigheten uppmärksammade felaktigheterna *valde man att gå ut offentligt med detta.*

(...) Folkhälsomyndigheten får varje dag mejl och telefonsamtal från oroliga människor. Sedan myndigheten kritiserat studien har antalet frågor om smitta under inkubationstiden minskat.

–Många människor tyckte att det var skönt att få ett ställningstagande från oss. Somliga blev också provocerade och misstrodde vår bedömning. Man måste vara ödmjuk eftersom det är ett nytt coronavirus, det kan komma nya uppgifter som ändrar läget. Men vi kan inte vänta några veckor, vi måste göra en bedömning utifrån den kunskap som vi har just nu. Och i det här fallet ansåg vi att det fanns felaktigheter i studien, säger Christer Janson.

Felet har sedan dess bekräftats av andra. Det går i nuläget inte att utesluta att asymtomatisk smitta kan förekomma, men WHO anser att det sannolikt är mycket ovanligt. Ändå finns det människor som tvivlar på att myndigheterna har rätt.

Denna artikel publicerades innan Sverige hade fått sitt första fall av covid-19 och innan WHO kunde bedöma hur stor risken var för att utbrottet i Kina skulle leda till en pandemi. Att det spreds mycket information om det nya viruset uppmärksammades med andra ord tidigt av medierna som varnade för rykten, myter och felaktigheter. I denna artikel drogs paralleller till rykten vid andra epidemier och journalisten konstaterade att osäkerheter är stora i början av ett utbrott. Samtidigt vill oroliga människor ha tydlig information. Journalisten gav stort utrymme till WHO och Folkhälsomyndigheten som tillsammans med en svensk läkare och forskare uttalade sig om att asymtomatisk smitta var väldigt ovanligt. Men samtidigt som myndigheterna kan antas vilja motverka överdriven oro och rädsla för virus och allvarlig sjukdom citerades Folkhälsomyndigheten

som påminde om att man måste vara ödmjuk och att bedömningar kan ändras. Därigenom upplevs inte artikeln som tvärsäker utan öppnar upp för nyanser.

I skrivandet stund, drygt ett år efter att pandemin bröt ut, är kunskapsläget inom detta område delvis förändrat; på Folkhälsomyndighetens hemsida står att smitta kan spridas både från personer med och utan symptom, men att myndigheten gör bedömningen att smittspridningen från personer utan symptom står för en liten andel i jämförelse med smittspridningen från personer med symptom. Det som bedömdes vara ett rykte i början av pandemin visade sig därmed inte vara helt felaktigt. Detta visar hur både medier och myndigheter är tvungna att värdera information löpande och rapportera fast de vet att kunskapsläget snabbt kan ändras.

En annan uppgift som till en början avfärdades som ett rykte rapporterade Aftonbladet om den 9 april 2020, i artikeln: *Dokument visar: De prioriteras bort från intensivvård.*

Personer med en biologisk ålder över 80 år ska prioriteras bort i intensivvården under coronakrisen. Detsamma gäller de mellan 70 och 80 år som har signifikant svikt i mer än ett organsystem. Det framgår av dokument som Karolinska universitetssjukhuset har skickat ut till ansvariga läkare.

I ett dokument som gått ut till ansvariga läkare på [Karolinska universitetssjukhuset](#), och som Aftonbladet har tagit del av, listas vilka patientgrupper som ska få intensivvård och vilka som ska bortprioriteras om coronaepidemin leder till platsbrist.

För dem med en biologisk ålder över 80 är det inte aktuellt med intensivvård, enligt dokumentet. Det samma gäller personer över 70 som har signifikant svikt i mer än ett organsystem. Personer mellan 60 och 70 som har svikt i mer än två organsystem ska också bortprioriteras.

[...] Karolinska sjukhusets pressavdelning skriver i ett mejl. "Vi följer Socialstyrelsens riktlinjer och prioriteringsprinciper för intensivvården. Det är inte kronologisk ålder utan biologisk ålder som gäller i bedömning av patienter för intensivvård. Den medicinska prioriteringen utgår alltid ifrån patientens prognos att klara av intensivvård och att återhämta sig. Vi ska inte utsätta patienter för en mycket tuff vård om inte prognosen för patienten motiverar det."

Gäller när det är absolut platsbrist

Björn Eriksson, hälso- och sjukvårdsdirektör i Region Stockholm, skriver i ett mejl till Aftonbladet att bedömningen ska göras först när det är absolut brist på platser, vilket det ännu inte är.

– Antalet patienter i behov av intensivvård har ökat men också antalet platser. Idag har vi över 300 intensivvårdsplatser och på skärtorsdagsmorgonen var 79 av dem lediga. Det har alltså inte funnits anledning att generellt göra de tuffa prioriteringarna som Socialstyrelsens riktlinjer ska vägleda kring.

Även om hälso- och sjukvårdsdirektören i Region Stockholm, Björn Eriksson, i slutet av artikeln fick möjlighet att klargöra att prioriteringar endast ska göras om det uppstår en akut brist på platser, antyddes genom exempelvis rubriksättning att äldre patienter for illa i vården. Även andra medier skrev om Karolinska universitetssjukhusets dokument, men i exempelvis Expressens artikel om dokumentet betonades det tydligare att prioriteringar inte var aktuella just då. Socialstyrelsen kommunicerade:

Med anledning av den diskussion som förts i media om äldre människor inte skulle erbjudas intensivvård tydliggör Socialstyrelsen att så inte är fallet. I de nationella principerna för prioritering inom intensivvård framgår att alla ska ha vård på lika villkor, oavsett ålder, något som är fastslaget i lagen sedan länge.

(<https://www.krisinformation.se/nyheter/2020/april/socialstyrelsen-alder-avgor-inte-ratt-till-varld>).

Det verkade därmed som att dokumentet från Karolinska universitetssjukhuset hade övertolkats och vinklats av Aftonbladet. Men mediebevakningen av hur vården handskats med de äldre fortsatte. Bland annat rapporterade Sörmlands media under våren att stora patientgrupper prioriterades bort i vården (<https://ekuriren.se/artikel/pr5ne5nr>). I november offentliggjordes IVO:s granskning där det bland annat konstaterades:

IVO konstaterar allvarliga brister hos regionerna vad gäller medicinsk vård och behandling av personer på särskilda boenden för äldre under covid-pandemin. IVO gör bedömningen att ingen av regionerna har tagit det fulla ansvaret för att säkerställa en individuellt behovsanpassad vård och behandling. IVO har granskat regionerna, som

ansvarar för medicinsk vård och behandling, med syfte att se om äldre som bor på särskilt boende har fått vård och behandling utifrån sitt individuella behov vid misstänkt eller konstaterad covid-19.

Utifrån den granskning av journaler som IVO genomfört så har ungefär en femtedel av personerna på äldreboendena inte fått någon individuell läkarbedömning. "Alla som behöver ska få en god vård och omsorg. Även i kristider. Vår granskning visar att det är alldeles för många människor på landets äldreboenden som inte fått en individuell läkarbedömning. Vi ser också att ställningstaganden om och genomförande av vård i livets slutskede inte skett i enlighet med gällande regelverk för äldre som bor på särskilt boende", uppgav Sofia Wallström, generaldirektör för IVO.

Det som till en början liknade en osäker uppgift som Socialstyrelsen avfärdade som ett rykte, att äldre prioriterades bort, var förvisso en delvis felaktig tolkning av dokumentet. Samtidigt visade IVO:s granskning att de äldre på de särskilda boendena inte i tillräckligt hög grad fick vård utifrån sitt individuella behov. Detta trots att det inte förekom någon akut brist på vårdplatser.

Ibland har medierna också rapporterat om uppgifter som har avfärdats som felaktigheter av svenska myndigheter och forskare, men som inte har ifrågasatts i andra länder på samma sätt. Ett exempel på det är artikeln från den 17 april 2020 i Dagens Nyheter: *Många länder försöker spruta bort coronaviruset- "Ingen effektiv metod" enligt svenska experter.*

Vi har sett bilderna, i tidningar och på tv. Män klädda i skyddsmasker och overaller, utrustade med trycksprutor. De går målmedvetet fram i ett moln av desinfektionsmedel och smittrenar allt som kommer i deras väg: templen i iranska Qom, Istanbuls gatumarknader. Shanghais trottoarer, tågstationen i Sevilla.

Tankbilar eller lastbilar utrustade med större sprutaggregat av typen vattenkanoner kommer också till användning, liksom drönare.

Det som sprutas eller sprejas ut är i regel natriumhypoklorit eller det som i Sverige marknadsförs som Klorin utspätt med vatten.

Är detta ett effektivt sätt att bekämpa det nya coronaviruset?
Frågar man experter inom det svenska forskarsamhället blir svaret ett entydigt nej.

”Onödigt”, säger Agnes Wold, professor i klinisk bakteriologi. ”Helt verkningslöst”, anser den tidigare statsepidemologen Johan Giesecke.

Vari består det meningslösa, och varför har metoden trots allt såpass stor utbredning? DN låter frågan gå vidare till Åsa Melhus, professor i klinisk bakteriologi vid Uppsala universitet och överläkare vid Akademiska sjukhuset.

– Virusets bärs av små droppar i luften som bildas när man hostar, nyser eller pratar. Dropparna smittar när de kommer i kontakt med ögon och slemhinnor i näsa och mun. Det är mycket liten risk att smitta skulle överföras från föremål utomhus, i synnerhet inte från trottoarer, gator, buskar och nedre delen av dörrar där man huvudsakligen sprutar. De klorblandningar man använder är inte heller speciellt effektiva för den miljön de används i; organiskt material gör att de inte fungerar så bra, och de bryts ner av solens UV-ljus, säger Åsa Melhus.

– Dessutom är klor i sig skadligt både för miljön och för människokroppen. Jag kan tänka mig att de som går runt och sprutar får i sig ångor av det här bekämpningsmedlet, även om de bär skyddsutrustning, och det är verkligen ohälsosamt.

Åsikten att den utbredda desinficeringen av offentliga platser kanske inte är hundra procentigt effektiv har framförts även i länder där sprutandet är i svang.

Nyligen sände det kinesiska statliga tv-bolaget CCTV en intervju med Zhang Liubo, expert på desinfektion vid Kinas motsvarighet till Folkhälsomyndigheten. Han manade till måttlighet med klorsprutandet. Om metoden används alltför ymnigt riskeras allvarliga miljöskador, fastslog Zhang Liubo.

Och borgmästaren i den lilla sydspanska staden Zahara de la Sierra, där gatorna besprutas två gånger i veckan, [medger i en intervju med CNN att åtgärden är mer ”trygghetsskapande” än effektiv.](#)

– Det bidrar till att skapa lugn hos våra invånare, säger borgmästaren Santiago Gálvan till CNN.

Redan i rubriken till denna artikel syntes en tydlig kritisk inställning till vissa länders sedvana att rengöra gatorna i syfte att minska smittspridning. Resonemanget stödde sig på svenska forskare som ifrågasatte metodens effektivitet och påpekade att den till och med kunde vara hälsofarlig. Även en kinesisk myndighetsföreträdare och en spansk borgmästare citerades och det framkom att inte heller de var övertygat positiva till metoden. Att desinficering av gator skulle vara ett bra sätt att hindra smittspridningen av coronaviruset avfärdades som ett felaktigt och statssubventionerat rykte som man i en del andra länder lät befolkningen tro på för att skapa trygghet.

Under pandemin har skilda tolkningar gjorts och olika besked framförts i olika länder. Att länder har beslutat om skilda strategier och restriktioner har många orsaker. Exempelvis skiljer sig regeringars tradition av att rätta sig efter myndigheter och experter. En fråga där de svenska myndigheterna har intagit en mer tveksam hållning än de flesta andra länders myndigheter och regeringar är till exempel generell användning av munskydd. Många uppgifter har varit svåra för medierna att värdera när forskningsläget inte har varit tydligt inom alla områden, men de svenska medierna har ofta, som i fallet med desinficeringen av gator, lutat sig mot svenska forskare och myndighetsföreträdare.

Rykten om vad som kan stärka immunförsvaret och ge en större motståndskraft mot en allvarlig covid-infektion har också cirkulerat under pandemin. Den 21 december 2020 rapporterade SVT följande: *Kraftigt ökad försäljning av D-vitamin under pandemin – Livsmedelsverket varnar.*

Försäljningen av kosttillskott med D-vitamin har nått rekordnivåer. En del tar D-vitamin i tron om att det ska skydda mot covid-19, men livsmedelsverket varnar för allvarliga hälsorisker eftersom vissa tillskott innehåller för höga doser D-vitamin.

– De kan i värsta fall leda till njursvikt, säger Bettina Julin, nutritionist Livsmedelsverket.

Enligt branschorganisationen Svensk egenvård har försäljningen av D-vitamin nått rekordnivåer. En av anledningarna tros vara den senaste tidens påståenden om en koppling mellan D-vitaminbrist och ett svårt insjuknande i covid-19.

– Det är så pass mycket som talar för att D-vitaminbrist skulle kunna vara orsaken till att man drabbas svårt, säger Mats Humble som är psykiatriker och forskare.

Drar för stora växlar

Men det här är ett resonemang som saknar vetenskapligt stöd.

– Man drar väldigt stora växlar på samband som man kan hitta i vissa studier. Det är inte baserat på evidens, så mycket kan jag säga, säger Håkan Melhus, professor i klinisk farmakologi.

Han menar att det finns en övertro kring D-vitamin och påstådda kopplingar till allt från covid-19 till cancer och psykisk ohälsa.

– Man hittar många studier med samband mellan låga D-vitaminnivåer och diverse olika problem och sjukdomar. Men när man sedan gör randomiserade studier så ser man inte de effekterna, säger Melhus. [...]

Livsmedelsverket varnar

Men Livsmedelsverket vill höja ett varningens finger.

– Man ska vara medveten om riskerna med att ta så här höga doser. Det finns inte heller några extra hälsofördelar med att göra det, säger Bettina Julin på Livsmedelsverket.

Huruvida D-vitamin skyddar mot eller botar covid-19 är omtvistat och har diskuterats löpande under pandemin. Forskare har sett i tidigare studier att D-vitamin kan skydda mot luftvägsinfektioner generellt, men när det gäller covid-19 finns ännu inte samma vetenskapliga stöd. Läkare har därför varnat för ett allmänt intag, om man inte tillhör en grupp som har hög risk för D-vitaminbrist, eftersom det är farligt att överdosera. ([Läkemedelsverkets info](#)) I artikeln ovan gavs Läkemedelsverket stort utrymme, likaså den forskare som hävdade att sambandet mellan D-vitamin och svår covid-sjukdom inte är vetenskapligt belagt. Rubriker och den ojämna balansen mellan varning respektive förespråkande av D-vitamin innebar att journalisten tydligt tog parti för Livsmedelsverkets linje.

Desinformation/missinformation från politiska ledare

När medierna rapporterade om obekräftade uppgifter som härrörde från politiska ledare från olika delar av världen handlade det ofta om sociala mediers

hantering av ogrundade uttalanden. Framför allt rapporterades det om den dåvarande amerikanske presidenten Donald Trumps inlägg som censurerades av Facebook och Twitter. Trump har publicerat inlägg om hur allvarligt coronaviruset är, vilka åldersgrupper som är immuna mot viruset och vilka botemedel som är effektiva mot en infektion. När hans inlägg och påståenden har bedömts sakna vetenskaplig grund har sociala medier tagit bort dem eller bifogat en varningstext till inlägget och det har medierna rapporterat flitigt om. Den 6 oktober 2020 publicerade till exempel Aftonbladet artikeln *Facebook raderar inlägg av Trump om covid-19*.

Facebook har avlägsnat ett inlägg av USA:s president Donald Trump där han utan att lägga fram bevis uppger att covid-19 är "långt mycket mindre dödligt" än säsongsinfluensa, rapporterar CNN.

Andy Stone, talesperson för Facebook, bekräftar att inlägget tagits bort för att det brutit mot reglerna om desinformation kring covid-19.

Trump har ofta tonat ned riskerna med covid-19. Det har han fortsatt med även sedan det i slutet av förra veckan blev klart att han själv och hustrun Melania är smittade.

I inlägget på Facebook på tisdagen jämförde han covid-19 med säsongsinfluensan på ett sätt som bryter mot Facebooks regler.

Han lade även ut budskapet på Twitter. Där ligger det kvar, men med en varningstext från Twitter om att texten bryter mot bolagets regler om att "sprida missledande och potentiellt skadlig information i relation till covid-19". Ändå, klagör Twitter, får inlägget ligga kvar eftersom det kan vara i allmänhetens intresse att läsa vad Trump skriver.

Artikeln, som här återges i sin helhet, utgör ett typiskt exempel på hur de svenska medierna många gånger rapporterade om sociala mediers hantering av Trumps uttalanden. Texten var saklig och kortfattad i sin beskrivning av vad som hade hänt och den markerade tydligt att det handlade om obekräftade uppgifter. "*Utan att lägga fram bevis*" hade presidenten slagit fast att covid -19 är mycket mindre dödligt än säsongsinfluensa. Genom att dessutom rapportera om att Facebook och Twitter kommit fram till att Trumps inlägg bröt mot företagets regler utgjorde artikeln sammantaget ett entydigt avståndstagande från uttalandet. Trump fick stort utrymme i de svenska medierna under pandemins

första sex månader, men uppmärksamheten i samband med de kontroversiella uttalandena var väldigt sällan positiv. Om medierna hade strävat efter att uppnå balans i denna typ av artiklar hade ett negativt uttalande om Donald Trump kunnat vägas upp med en källa som försvarar eller håller med honom, men det förekom inte i de artiklar som ingått i denna studie.

Medierna har också i sin rapportering diskuterat sociala mediers ansvar generellt och då konstaterat att Facebook, Twitter och Youtube har pressats att agera kraftigare mot rykten och desinformation under pandemin och att de hanterat problematiken på ett mer offensivt sätt än tidigare. Även andra världsledares obekräftade uppgifter har uppmärksammats. Ett exempel är artikeln *Presidenter hjälper till att sprida coronamyter* (Dagens Nyheter 31 mars 2020) där artikelförfattaren lyfte de allvarliga följderna som kan inträffa på grund av uttalanden som härrörde från världsledare som Lukasjenko, Trump och Jair Bolsonaro. Utdrag ur artikeln:

Lukasjenko berättar för den som vill lyssna att det bästa sättet att bekämpa coronaviruset är att dricka en vodkasnaps, "50 gram", om dagen och att bada bastu.

Lukasjenko är inte den enda statschefen i världen som slår dövörat till vetenskapen i fråga om covid-19-pandemin, och i stället tvärsäkert lanserar egna lösningar. Både USA:s president Donald Trump och hans kollega i Brasilien, Jair Bolsonaro, rör sig i samma tveksamma terräng som Lukasjenko. [...]

Från olika håll i världen kommer rapporter om att människor som är rädda för covid-19 självmedicinerat med klorokin, ibland med fatalt resultat. Tv-kanalen CNN beskrev i förra veckan hur en man i Arizona avlidit efter att ha tagit ett medel som används för att rengöra akvarier och som innehåller klorokinfosfat. Mannens hustru, som också prövade medlet men överlevde, refererade till president Trumps tal om klorokin som ett undermedel mot coronasmittan. [...]

Att alkohol skulle hjälpa mot coronaviruset är det inte bara Belarus president som tror. Samma felaktiga uppfattning är folkligt förankrad i Iran, ett av de länder i världen som drabbats hårdast av coronaviruset. Ända sedan coronasmittan började spridas på allvar i Iran, för drygt sex veckor sedan, har människor avlidit sedan de förgiftats av metanol.

Liksom det första artikelexemplet om Trumps inlägg i sociala medier, utgjorde även denna typ av artikel ett tydligt avståndstagande från den felaktiga informationen, med formuleringar som exempelvis: "slår dövörat till vetenskapen i fråga om covid 19-pandemin, och i stället tvärsäkert lanserar egna lösningar." Genom att rapportera om farliga konsekvenser av att människor lyssnar till världsledarnas hälsoråd betonades att desinformation och rykten utgör en fara. Även generella sammanfattningar av cirkulerande rykten utan tydlig avsändare har förekommit i mediernas rapportering. Ofta har det handlat om falska uppgifter om botemedel som påstås kunna motverka svåra infektioner, exempelvis kamelurin, kolloidalt silver eller gurgling av varmt vatten. Dessa vanligt förekommande rykten har spridits även utan världsledares medverkan, men många gånger har de kopplats till aktörer som har haft ett intresse i att uppgifterna spridits.

När medierna har beskrivit orsaker till att politiska ledare kommunicerar falska uppgifter har det exempelvis framförts att deras syfte är att vinna kommande val, öppna upp samhället för att kunna rädda landets ekonomi eller att inte tappa anseendet inför den egna befolkningen eller den övriga världen. Ett exempel är analysen i Svenska Dagbladet av Erik Bergin den 13 mars 2020, *Hans egna supportrar: Viruset en komplott mot Trump*. Artikelförfattaren tolkade den dåvarande presidentens agenda och hävdade att allt han gjorde och sa skedde i syfte att göra ett framgångsrikt val under hösten.

Trump har de senaste veckorna gett bilden att USA har kontroll över spridningen. Ingenting tyder på att det stämmer. USA må ha börjat försöka få kontroll. Men nyhetsrapportering visar att större delen av februari passerade utan att någon samordnad ansträngning gjordes av federala myndigheter, som Trump är chef över, för att begränsa spridningen.

Det var samtidigt som presidenten deklarerade att USA snart att skulle ha nära noll fall.

– Det här är ett misslyckande, låt oss medge det, [säger](#) USA:s smittskyddschef Anthony Fauci, som ingår i den expertgrupp ledd av vicepresident Mike Pence som nu försöker begränsa smittan.

Men Trumps syfte är inte att hantera smittspridning. Syftet är att vinna val. Han är mitt uppe i sin valkampanj inför

november och få offentliga uttalanden och beslut från presidenten verkar ha något annat syfte än att stärka honom hos hans politiska bas.

I rapporteringen om obekräftade uppgifter från makthavare som Trump, Bolsonaro och Lukasjenko var mediernas värdering klart negativ av de aktörer som står för felaktiga uttalanden. De svenska medierna har varit tydliga och tagit avstånd från vad som hävdades, ofta genom att journalisten själv konstaterade att påståendena saknade vetenskaplig grund och genom att citera sociala mediers riktlinjer. Många rykten var självklara att ta avstånd ifrån och artiklarna blev sakliga och inte så fördjupade.

Desinformation från statsmakter

Ett annat tema i rapporteringen har varit statsmaktens ansvar och roll i spridningen av desinformation. EU har kritiserat Ryssland, statskontrollerade ryska medier samt Kina för att sprida falska uppgifter, men anklagelser har också kommit också från andra håll, exempelvis från forskare, svenska myndigheter, politiker och journalister. I artikeln *EU anklagar Ryssland och Kina för desinformation* skrev Svenska Dagbladet den 11 juni 2020 bland annat:

Vi har tydliga bevis, säger EU-kommissionen och pekar ut Ryssland och Kina för att ligga bakom desinformationskampanjer i coronavirusets spår. [...]

Utrikeschefen Josep Borrell och öppenhetskommissionären Vera Jourová försöker göra vad de kan för att inskräpa faran med falska nyheter och desinformation.

- Desinformation i coronans tid kan döda. Missvisande hälsoinformation och bedrägerier utgör farliga risker för våra medborgare och deras hälsa, säger Borrell på en presskonferens i Bryssel.

- Vi har till exempel sett informationen om att man kan bota corona genom att dricka blekmedel, säger utrikeschefen i samband med publicerandet av en rapport om informationskriget. EU-kommissionen anser sig under coronakrisen ha bevittnat "en våg av falsk och missledande information, bluffar och konspirationsteorier och även riktade insatser för att påverka, iscensätta av utländska aktörer".

Åtminstone två av aktörerna pekas ut med namn.

- Vi nämner tydligt Ryssland och Kina. Vi har tillräckliga bevis för att göra det, konstaterar Vera Jourová. Mycket mer än att peka finger gör dock inte kommissionen. Åtminstone inte än.

- Jag sade åt honom: "Var inte orolig, EU kommer inte att dra igång ett nytt kallt krig mot Kina", berättar Borrell om hur han uttryckte sig i ett webbsamtal med Kinas utrikesminister Wang Yi i tisdags.

En annan artikel med samma tema berörde motiven bakom rysk spridning av desinformation och den handlade om att de ryska dödstalen var starkt underdrivna och att Kreml därigenom har sett möjligheten att propagera för att öppna samhället. I *Låga ryska dödstal - liknas vid Tjernobyl* i Svenska Dagbladet 15 maj 2020 skrev artikelförfattaren:

New York Times skriver att 70 procent av de coronarelaterade dödsfallen i Moskva inte har rapporterats.

Denna slutsats uppskattas inte av Ryssland, som i måndags beslöt att öppna upp stora delar av landet igen för att få fart på den försvagade ekonomin. Då angavs till och med de låga ryska dödstalen som ett av skälen till varför Ryssland kunde lätta på restriktionerna trots att smittspridningen ännu inte upphört i landet.

- Det här är ett exempel på den "infodemi" som FN:s generalsekreterare har sagt att vi ska bekämpa, hävdade ryska UD:s talesperson, Maria Zacharova, i onsdags.

Men andra röster inifrån Ryssland stärker resonemangen i New York Times och Financial Times. Moskvas borgmästare Sergej Sobjanin har exempelvis varnat för att coronaepidemin drabbat staden mycket värre än vad den officiella statistiken visar. Och enligt rapporter i ryskspråkiga medier är både läkare, demografer och anhängare bekymrade över statistiken.

- Om du ser på rysk statistik över coronavirusets dödlighet så måste du multiplicera siffrorna med i genomsnitt tre eller fyra, säger demografen Alexej Raksja till nyhetsajten Meduza.

Temat desinformation från statsmakter har ofta präglats av en proeuropeisk hållning från mediernas sida. Källor från EU, exempelvis företrädare för EU-kommissionen, har fått större utrymme och företräde framför ryska och kinesiska källor. Representanter från Kreml har förekommit som källor, men inte lika ofta som de omskrivits, vilket har bidragit till en negativ bild av Ryssland. Förutom

syftet att ge en mer fördelaktig bild av den egna pandemihanteringen har det också framförts att Ryssland med sin desinformation vill så tvivel och uppnå splittring i Europa. Kina som statsmakt har också sällan representerats av källor och mediernas bild av Kina har varit negativ, i rollen som spridare av felaktig information.

I denna typ av artiklar har journalisten i högre grad än i artiklarna om Trump och andra makthavare lutat sig mot forskare inom olika discipliner, exempelvis statsvetenskap och medie- och kommunikationsvetenskap. Även svenska ministrar som Mikael Damberg, Anders Ygeman och Peter Hultqvist har varnat för falska uppgifter och manat till källkritik. Sammantaget har artiklar om desinformation från statsmakter ett tydligt avståndstagande perspektiv, även om de anklagade i enstaka fall får försvara sig.

Inom temat "statsmakter som spridare av desinformation" ryms också rapporteringen av hur stormakterna USA, Kina och Ryssland har beskyllt varandra för att vara ansvariga för att viruset uppkom och spreds. Olika rykten om virusets ursprung har cirkulerat, exempelvis att det härrör från ett laboratorium i Kina eller att USA har tagit fram det som ett biologiskt vapen. Även läkemedelsindustrin har anklagats för att ha framställt viruset, för att få möjlighet att tillverka och sälja vaccin. I denna typ av artiklar är perspektivet inte lika ensidigt som när Europa beskrivs som drabbat av desinformation.

Obekräftad information kopplad till konspirationsteorier

Ett annat tema värt när det gäller den svenska medierapporteringen om obekräftade uppgifter är konspirationsteorier av olika slag. Exempelvis har teorier om 5G-master beskrivits, teorier som inte är nya, men som har fått ett uppsving genom pandemin. Medierna har skildrat hur vissa anhängare menar att 5G gör människor sårbara för viruset på grund av att immunförsvaret försämras av strålningen, medan andra hävdar att 5G har orsakat viruset. Det har rapporterats om hur 5G-master har rivits ner i flera länder av övertygade anhängare.

I en artikel i Aftonbladet den 12 april 2020, *5G-master sägs sprida smittan*, bemöttes teorin om att 5G-master skulle öka risken för att människor skulle bli sjuka av

coronaviruset. Genom källor från MSB, Strålskyddsmyndigheten, Karolinska institutet och det brittiska parlamentet slogs det fast att forskningen har visat att 5G-master inte innebär några hälsorisker om stålningen håller sig inom referensvärdena. Men journalisten bemötte också teorin med egna ord:

Ett "bevis" för teorin är enligt påhejarna att Afrika - där utbyggnaden av 5G ännu inte startat - inte heller har drabbats av corona. En förklaring som faller platt eftersom Afrika nu har tusentals bekräftade coronafall enligt WHO.

Teorin tros ha sitt ursprung i ett rykte om att Wuhan, där pandemin startade, var den första staden i Kina som byggde 5G-nät. I själva verket var flera kinesiska städer pilotområden för tekniken.

Andra konspirationsteorier som medierna har rapporterat om är antivaccinrörelsernas teser, som bland vissa följare sätts i ett större sammanhang. De som drar teorierna ett steg längre målar inte bara upp vaccinet som något skadligt för människor utan kopplar samman dessa tankar med en idé om en elit, som vill kontrollera världens befolkning genom vaccinet, som sägs fördumma människor och göra dem fogligare. I vissa artiklar har problematiken förenklats och det har konstaterats att de som tror på konspirationsteorier är "knäppskallar", "foliehattar" och "sprider stolligheter". Ett exempel är Aftonbladets kolumn den 16 mars 2020, *Lita på vetenskap istället för stolliga konspirationsteorier*: Ett utdrag visar tydligt skribentens förhållningssätt.

När coronaviruset sprider sig vaknar mängder av självtutnämnda experter, bluffmakare och bedragare.

Det sprids stolliga konspirationsteorier på löpande band:

Viruset skapades som vapen för biologisk krigföring. Viruset uppstod när en kinesisk kvinna åt fladdermussoppa. Viruset uppstod i USA. Judarna har spritt det för att manipulera börserna. Bulgariens premiärminister har en aura som skyddar honom mot sjukdomen. Det kostar 30 000 kronor att testa sig. Bill och Melinda Gates ligger bakom alltihop. Att sniffa kokain eller dricka blekmedel hjälper. Rödvin och franska cigaretter ger skyddande effekt.

Via sociala medier får dumheterna vingar och sprids tusenfalt snabbare än covid-19 självt.

I artikeln ovan ryms inga nyanser och de rykten som lyfts fram är enkla att avfärda. Andra gånger har rapporteringen om konspirationsteorier varit mer nyanserad då medierna har använt ett bredare och djupare angreppssätt och försökt förklara mekanismer och orsaker bakom ryktesspridning och konspirationsteorier. Då har de bemött argument, analyserat, resonerat och gett plats för flera perspektiv. Några av artiklarna har också gett uttryck för en respekt för att människors oro i en pandemi starkt påverkar deras informationsinhämtning och agerande, som inte alltid uppfattas som rationellt. Att vissa människor saknar förtroende för vetenskap och myndigheter framförs också som en bidragande orsak till att teorierna sprids. Men även där obekräftad information och konspirationsteorier har bemötts med vetenskap på ett djupare och mer nyanserat sätt har journalisten oftast landat i att teorierna och ryktena saknar stöd i forskningen.

Ett exempel är Expressens artikel, *Här lobbar profilerna mot vaccin-mitt under krisen*, (9 april 2020) där journalisten beskrev vaccinvotståndare och deras Facebookkommunikation i stängda grupper. Uttalandena som valdes ut gav en samlad negativ bild av vaccinvotståndarna. I artikeln gavs stort utrymme för uttalanden från läkare och forskare inom medicinvetenskapliga områden samt experter inom ämnet desinformation, vilka bemötte motståndarnas argument, men också försökte ge förklaringar till varför människor tar till sig konspirationsteorier. Detta gör att artikeln upplevs som relativt resonerande även om perspektivet var tydligt; vaccinvotståndarnas argument håller inte.

Pontus Böckman på Vetenskap och folkbildning säger att idéerna om en stor konspiration kopplat till vaccin är ett sätt för vissa att skapa kontroll i en osäker situation.

– Om man inte vet vad saker och ting beror på, och det kanske tar lång tid för svenska myndigheter att få fram ett svar, då greppar man de förklaringar som dyker upp. Det känns lugnare att tro på en bakomliggande konspiration om världsherravälde än att säga "jag vet inte", säger han.

Detta är vaccinvotståndarnas vanligaste argument:

"Det är inte säkert med vaccin"

Expertens svar: När det gäller vaccin så måste nyttan vara väldigt mycket större än risken. Annars så skulle det aldrig

kunna gå att upprätthålla vaccinationsprogram. Det finns små risker med vaccin som är väl belagda. Oftast handlar det om lokalreaktioner. En viss andel individer kan få kraftigare reaktioner, som till exempel feber. Några enstaka individer kan få allvarliga biverkningar, men det är mycket sällsynt, säger Adam Roth, chef för Folkhälsomyndighetens enhet för vaccinationsprogram.

”Man får bättre immunitet av att få mässlingen än att vaccinera sig”

Expertens svar: Detta är ett vanligt återkommande missförstånd. Senast i oktober 2019 kom flera studier som visade att om man får mässlingen så försämras immunsystemet. Till och med tidigare vaccinationer tappar i effektivitet om man får mässlingen. Det blir alltså precis tvärtom, säger Dan Larhammar, professor i molekylär cellbiologi vid Uppsala universitet.

”Etablissemangen vill lura vanligt folk för sina egna syften”

Expertens svar: Det finns de som har en agenda där man vill minska förtroendet och tilliten till myndigheter och etablissemang. Vaccinkritik passar in i det, man kan inte lita på myndigheterna ”för att de ljuger”. Det kan spilla över på andra resonemang och till slut öka stödet för andra politiska grupperingar, säger Henrik Sundbom föreläsare om påverkansoperationer och medarbetare på tankesmedjan Frivärld.

Rapporteringen har varit omfattande om de vaccin som har tagits fram under 2020 och fördelats i befolkningar under vintern och våren 2021. Främst har medierna skrivit om AstraZenecas vaccin, i synnerhet när vaccinet var färdigt att levereras. Uppgifter som har cirkulerat om vaccinet har handlat om att det är mindre effektivt och att biverkningarna har varit allvarligare än av de andra vaccinen. Det har senare visat sig att allvarliga biverkningar har dokumenterats, även om de är väldigt sällsynta, och AstraZenecas vaccin har inte getts i alla länder och till alla befolkningsgrupper. Dessa fakta har sedan övertolkats och använts av vaccinetståndare som ett bevis för att vaccin över lag är skadligt. Det finns därmed inte alltid en tydlig skiljelinje mellan obekräftade uppgifter – som kan visa sig vara helt riktiga, helt felaktiga eller något däremellan – och felaktiga uppgifter som utnyttjas av personer och grupper med egna syften.

Ett annat exempel på mer nyanserad rapportering om konspirationsteorier är artikeln *Därför sprider coronaviruset skräck och panik* (Aftonbladet 24 feb 2020) där journalisten försökte ge råd för att minska rädslan:

Enligt en artikel i New York Times bockar coronaviruset av i princip alla parametrar för vad som gör människor livrädda. Oproportionerligt livrädda, dessutom.

När våra hjärnor utvärderar risker letar vi efter tidigare erfarenheter av den, vilket påverkar hur oroliga vi blir. Om vi läser om två flygkrascher två dagar i rad kommer vi sannolikt känna obehag inför en flygning dagen efter. Men efter ett par gånger av odramatiska flygresor har hjärnan återigen "lärt sig" att flyg är ett säkert sätt att resa.

På samma sätt har de flesta människor erfarenheten av "vanlig" influensa, det är jobbigt ett tag men går över efter några dagar. Därför är vi inte så rädda för den. Vi tenderar helt enkelt att underskatta risker som vi känner till och är vana vid, men överskatta dem som är nya och okända. [...]

Fakta biter inte på rädsla

Många har säkert sett grafer på hur viruset jämförs med andra kända sjukdomar, som har till syfte att dämpa rädslan hos människor.

Men rädsla är som tidigare nämnts irrationell och det är inte säkert att fakta biter på den.

Kanske är det bästa vi kan göra just nu att sluta googla så mycket, vara källkritiska och tvätta händerna lite oftare än vanligt. Samt sluta röka, äta varierat och gå till gymmet - vilket, som vi alla vet, är de mest effektiva sätten att minimera risken för hjärtsjukdomar.

Ett tredje exempel på mer resonerande och mindre dömande rapportering är artikeln *Konspirationsteorier i sociala medier skapar våg av 5G-sabotage* (Dagens Nyheter 22 juni 2020). Även denna artikel lyfte fram förklaringar till att människor känner rädsla och strävar efter att hitta enkla svar i svåra kriser.

Även tidigare pandemier och epidemier har kopplats samman med ny teknik, säger Werne: spanska sjukan, asiaten och svininfluensan sägs ha orsakats av elektromagnetisk strålning. Varje pandemi och samhällskris triggas ett flöde av alternativa fakta och konspirationsteorier, förklarar han.

Han får medhåll från Annika Rabo, professor emeritus vid socialantropologiska institutionen på Stockholms universitet, och medlem i ett europeiskt nätverk som forskar om konspirationsteorier.

– En kris aktualiserar frågor som rör centrala aspekter av vårt mänskliga liv. Vår hälsa, vår överlevnad, och därför oron för våra barn, våra äldre och ”vår” grupp, säger Annika Rabo, som inte tycker det är något konstigt att konspirationsteorier som dessa får fäste.

–Frågan är väl snarare varför de inte skulle uppstå.
Konspirationer finns ju! Och det finns ju företag och politiska agenter som uppenbarligen ljuger, mörkar och som har som syfte att skapa oordning och förvirring.

Hon beskriver att det bland dem som blir ”följare” till en konspirationsteori finns ett kontinuum från teknikskepticism till rädsla, till konspirationsteorier att personer medvetet handlat i syfte att skada andra. Det handlar då, säger Rabo, framför allt om uppfattningar att dessa onda makter ska skada individen själv, dess familj, nation eller den egna gruppen.

Syftet med att kommunicera teorierna kan vara många, säger hon. Ett är att väcka den ”sovande godtrogna allmänheten”. Ett annat är att ”avslöja sanningen” om vilka som ligger bakom konspirationen.

–Men på ett annat plan kan dessa teorier också betraktas som ett sätt att begripliggöra världen och hitta förklaringar till varför man blir drabbad av farliga eller otäcka saker. Då tror jag inte det handlar om ”förvirring” utan om en djupt mänsklig önskan att reducera komplexitet och att hitta svar.

I rapporteringen om konspirationsteorier är mediernas artiklar därmed ibland enkelspåriga och även fördömande och andra gånger nyanserade, analytiska och också problematiserande i sitt förhållningssätt. Men oavsett ansats är de flesta artiklar tydligt avståndstagande till såväl faror med 5G-nät som idéer om en elit som vill utnyttja pandemin för sina egna syften. Journalisterna har genom källor från främst forskarvärlden bemött teorier och felaktiga uppgifter. Forskare från naturvetenskapliga discipliner har tillbakavisat argument om att vaccinet är skadligt och forskare inom humanvetenskapliga discipliner har förklarat mekanismer bakom konspirationsteorier.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis har många olika teman förekommit i mediernas bevakning av obekräftad information. Medierna har i en tid av stor oro hos allmänheten rapporterat om vanligt förekommande rykten om till exempel hur viruset smittar och vilka botemedel som är effektiva. När kunskapsläget har förändrats har medier i vissa fall behövt korrigera uppgifter, och det som avfärdades som falskt i början av pandemin har ibland visat sig innehålla delar av sanning.

Medier kan därför ibland kritiseras för att ha vidareförmedlat felaktiga uppgifter eller undanhållit fakta, även om det egentligen handlar om att mycket av informationen varit osäker och att ny kunskap erhålls kontinuerligt. Medierna har också rapporterat om hur höga politiska ledare har censurerats av sociala medier, hur statsmakter har utpekats som källor för obekräftad information, samt om konspirationsteorier som har knutits till pandemin. Oavsett om den osäkra informationen kan betecknas som allmänt spridda obekräftade uppgifter eller avsiktlig desinformation från en särskild aktör i syfte att vilseleda och förvirra har medierna ofta förlitat sig på svenska forskare och myndighetsexperter, som källor och som stöd för resonemanget.

Från de medieartiklar som har utgjort exempel på hur obekräftade uppgifter har rapporterats i medierna flyttas fokus i nästa kapitel till de redaktionella överväganden och publiceringsbeslut som medierna uppger har styrt deras avvägningar, när det handlar om att värdera obekräftade uppgifter.

Mediernas redaktionella arbete

Coronapandemin har utgjort stora utmaningar för medierna på flera olika sätt, inte minst i arbetet med att värdera information och besluta om publicering. En del av de svårigheter som medieredaktionerna upplevde framför allt i början av pandemin hängde samman med att viruset var nytt och okänt. Många uppgifter om smittspridning, botemedel och ursprung var svåra att bekräfta samtidigt som allmänhetens oro var stor. Maria Eksedler, nyhetschef vid Sveriges Radio, menar att det var svårt för medierna när hela världen saknade kunskap. Det var också svårt för redaktionerna att veta hur de skulle gå till väga, eftersom nyhetsdramaturgin inte liknade något som tidigare hade upplevts i en kris. Men Maria Eksedler (SR) upplever att rutiner och kunskapen om pandemier har utvecklats avsevärt under ett år.

I vanliga fall känner man igen en nyhetsdramaturgi. Man vet ungefär vad som kommer hända eller man kan föreställa sig. Men här gick det inte alls att föreställa sig. Det var så stora saker som hände på en och samma dag och det bara fortsatte med gränser som stängdes, stor dramatik, en sjukvård som packade ihop, människor som dog i höga antal. På det här året så tycker jag att vi har gått ifrån nästan noll kunskap om den här typen av frågor, till att ha skaffat oss mer kunskap och en struktur att arbeta med allt som en pandemi innehåller.

Att pandemin har kommit att påverka all redaktionsverksamhet och alla delar av nyhetsproduktionen har också utgjort omfattande utmaningar. Flera av företrädarna i denna studie betonar det unika i att en kris påverkar så stora delar av mediernas arbete och att så stor del av rapporteringen har haft en koppling till pandemin. Michael Kucera, nyhetschef på SVT:

Det här är en rapportering som spänner över ett så otroligt brett fält. Det påverkar utrikesbevakningen, det påverkar vetenskapsbevakningen, den påverkar ekonomibevakningen, politikbevakningen. Det spänner över allt.

Mattias Lundell, editionschef på Expressen, menar att eftersom pandemin har påverkat nyhetsbevakning, nöjesbevakning, sportbevakning och även "lifestyle"-material har alla reportrar behövt vara pålästa och förhålla sig till pandemin i sin bevakning.

Normalt kanske man har en väldigt duktig medicinreporter med stor erfarenhet som hanterar alla frågor som rör det väldigt komplexa i att man skriver om medicin, medicinsk forskning, om hälsa och så vidare. Det är inte det enklaste området att bevaka. Och plötsligt behöver alla på hela redaktionen ha grundläggande kunskaper och till och med i många fall specialisera sig lite inom det här. Så att det är klart, där finns det en utmaning (Mattias Lundell, Expressen).

En annan svårighet är att det journalistiska arbetet har komplicerats rent praktiskt av restriktioner och smittspridning. Reportrar har inte kunnat resa på samma sätt som vanligt och inte heller kunnat ta sig in på platser och möta människor som de brukar i sitt arbete. Samtidigt har det under hela pandemin funnits ett enormt intresse från läsare, lyssnare och tittare och ett stort behov av att förmedla information. Medierna uppger att allmänhetens engagemang har varit extraordinärt. SVT är ett av de medier som har haft en kontinuerlig dialog med läsarna på sin webbplats, säger Michael Kucera:

Det går nästan inte att överskatta behovet av information och rapportering. Det är omätligt. Det är något nytt vi har sett, att det har varit i den omfattningen som det har varit den här gången. Det finns hur många frågor som helst och hur stort sug som helst efter svar, vilket förstås är naturligt, eftersom det påverkar oss alla så i grunden. Det är en utmaning att hantera.

Även Expressen har ägnat mycket tid åt att besvara läsarnas frågor, endera själva eller genom att hänvisa vidare och länka till samhällsinformation. Mattias Lundell uppger att de har lagt mer kraft och resurser än någonsin tidigare på att finnas till hands för läsarna, som inte sällan ber journalister om råd om hur de bör bete sig i vissa situationer. Engagemanget från läsare, lyssnare och tittare har dock präglats av en djup polarisering som medierna märker av även i många andra frågor och som har ökat i Sverige de senaste åren. Joanna Drevinger, SvD, betonar hur viktigt det är att journalistiken skildrar hur det faktiskt är.

Den journalistiska integriteten är oerhört viktig. Att vi håller fast vid den och vågar skriva när det är någonting svårt och jobbigt, eller om det är någonting som är lite mer nyanserat än vad den gängse bilden är. Om vi skriver om politik eller om polisens arbete mot gängkriminalitet så är det samma sak. Att vi måste försöka få fram hur det ser ut, oavsett vad den gängse bilden är. Det är det som läsarna förväntar sig att få av oss.

Sedan om vissa tycker att den bilden inte passar deras bild, då får vi ta det.

Under pandemin har gensvaret från allmänheten varit enormt och ibland offensivt från vissa åsiktsläger med tydligt oförenliga ståndpunkter, oavsett vad medierna har rapporterat om. Mattias Lundell, Expressen, menar att sanningen ofta ligger någonstans i mitten och att det därför alltid finns de som reagerar negativt på det som publiceras. Han upplever att det finns läsare som tror att medier vill driva en agenda när det gäller pandemin, olika åtgärder samt den svenska regeringens och myndigheternas hantering av krisen, vilket tyder på att de har missförstått mediernas grunduppdrag.

Vi har en ledarredaktion som markerar en slags tydlig ståndpunkt. Men i övrigt står all annan nyhetsverksamhet helt fritt. Den finns bara till för att berätta klart och redigt om händelser som sker. Vi försöker sammanfatta, göra det så enkelt och begripligt som möjligt och informera så många som möjligt. Vi ska finnas där till hands för alla och vår uppgift är att folkbilda, lära, hjälpa, lotsa läsaren.

Det som har försvårat mediernas arbete under pandemin är därmed framför allt att rapporteringen har varit så omfattande och har berört så stora delar av verksamheten, samt att läsarintresset har varit till synes omätligt.

Medieföreträdarna upplever också att det finns medborgare som anklagar dem för att drivas av en egen agenda när det gäller pandemin och att oberoende artiklar uppfattas som inlägg i debatten. Denna bakgrund är relevant inför följande avsnitt som handlar om de avvägningar som legat bakom mediernas beslut om publiceringar av obekräftad information och rykten.

Redaktionella riktlinjer och avvägningar

Under pandemin har medieredaktionerna behövt värdera enorma mängder information innan de har tagit ställning om publicering. Vissa medier har skrivna riktlinjer för att hantera rykten och obekräftad information, medan andra har dem inbyggda i arbetsrutinerna, där avvägningar alltid är en självklar del. Michael Kucera menar att SVT har hanterat osäker information på samma sätt som vanligt.

Det är klart att det fanns tillfällen, inte minst under våren 2020, när till exempel USA:s president förde fram omdiskuterade

behandlingsmetoder. Men det får man behandla som man alltid gör med journalistik. Man tar det påståendet och ställer det mot vetenskapen helt enkelt. Sedan är det klart att i sådana här enorma informationsmängder så har också källorna fel ibland. Det har man ibland sett exempel på och jag tror att det viktiga där är att man är transparent med det och rättar

Även Mattias Lundell betonar vikten av transparens. Han menar att Expressen ibland publicerar obekräftade uppgifter, men att transparens gällande källor och eventuella osäkerheter är mycket viktig. Han uppger att de har förlitat sig på sin vanliga policy.

Konkret är det så att fakta ska beläggas. Finns det minsta osäkerhet så är lösningen kring det inte att aldrig rapportera, därför att då skulle ju snart ingenting någonsin bli skrivet. Utan transparens, transparens, transparens är det vi ingjuter i våra medarbetare. Vilken är källan? Hänvisa så tydligt som möjligt. Finns det en osäkerhet? Hänvisa så tydligt som möjligt. Så vår policy skiljer sig egentligen inte nu. Det är bara det att det kanske synliggörs extra tydligt att vi i ännu högre utsträckning länkar vidare, hänvisar till grundforskningsrapporter, ger dig möjlighet att fördjupa dig ännu mer i ämnet om du är intresserad.

Skulle Expressen publicera uppgifter som sedan inte visar sig stämma tycker Mattias Lundell att det inte bör finnas någon prestige i att korrigera om man är tydlig och transparent. Men han anser också att läsarna har ett ansvar att vara källkritiska och inte ta allt för självklart vid första anblicken. Samtidigt menar han att direkta felaktigheter måste markeras och att det då inte handlar om att låta alla komma till tals på samma villkor.

Det finns naturligtvis en svårighet när starka krafter påstår riktiga felaktigheter, då får man inte väja för att vara tydlig och säga att det är felaktigt. Journalistiken kan inte hamna i ett läge då man säger: "he said, she said", att alla och allt tillmäts samma betydelse. Då blir det bara falsk balans. Det är någonting vi är mycket noggranna med. Man väger inte upp ett sant påstående med ett falskt påstående.

Han uppger att det har funnits tillfällen, då avvägningar om publicering av obekräftade uppgifter är relativt enkla, och andra tillfällen då det inte är lika givet. En händelse som inte var så komplicerad att rapportera om var exempelvis

när Donald Trump uttalade sig om att spruta in desinficeringsmedel för att ta död på coronaviruset, menar Mattias Lundell:

Det var ett exempel på en ren knasighet som uppstod och då kan man bara säga, att "här säger han detta och hela läkarvärlden konstaterar att det vore livsfarligt". Det enda skälet till att det rapporteras om det är för att världens kanske mäktigaste man står och säger rent nonsens som dessutom skulle kunna vara farligt nonsens för medborgarna. Då är det så himla tydligt. Det är väl mer i de fall där det finns den här skalan och glidningen i det hela som det är svårare att balansera sig fram

Joanna Drevinger, berättar om hur Svenska Dagbladet hanterar obekräftade uppgifter och om hur de rapporterar om de många forskningsstudier som publiceras under pandemin.

Det är egentligen ingen skillnad under coronapandemin. Vi pratar väldigt mycket om de här frågorna, vi har ingen skriven policy. Men precis som med övriga frågor så handlar det om att vi måste bekräfta allting. Även om det är en studie som publiceras i The Lancet så skriver vi inte bara rakt av, utan oftast så stämmer vi av det med en expert. Och då gäller det för oss att hitta rätt, vem har kunskapen om det? Vi har ett nätverk av olika kunniga människor och en expertis som vi kan studsa det här emot och det ägnar vi oerhört mycket tid åt.

Joanna Drevinger menar dock att ett stort problem under pandemin har varit att viruset är nytt även för expertisen, samt att forskningstakten har varit enormt hög. Vid redaktionen är man därför väldigt försiktig och diskuterar grundligt när det kommer nya resultat från vetenskapliga studier.

När vi rapporterade om studier före pandemin hade vi tid och möjlighet att vara ännu mer noggranna. Nu vet vi att även om det är en liten studie så kanske vi måste skriva om den ändå för att läsarintresset är så pass stort. Då vill vi förklara för våra läsare hur det ser ut och nyansera bilden om det krävs. Vi måste sätta forskningsresultaten i ett perspektiv, även om de står i seriösa och vetenskapliga tidskrifter. Vi måste ta reda på vad vi kan säga och vad vi vet. Vad finns det för svårigheter med att dra slutsatser från en enskild studie? Men vi har byggt upp en kunskap, både hos redaktörer, nyhetschefer och hos reportrar, och har en annan erfarenhet än för ett år sedan.

När det handlar om vissa kontroversiella ståndpunkter som uttrycks av personer som intervjuas av medier anser Joanna Drevinger att allt inte måste ifrågasättas av journalisten och förklaras för läsarna.

Vi var på plats under demonstrationen mot restriktioner som var i Stockholm. Vi berättade vad som hände, som vid vilken nyhetshändelse som helst. Demonstranterna hävdade att pandemin är påhittad och där går inte vi in och säger, "fast enligt WHO så är det inte alls så". Vissa saker vet också våra läsare.

Dagens Nyheters riktlinjer för osäker information föreskriver att det är viktigare att det blir rätt än att tidningen är först ut med uppgifter. Anna Åberg menar dock att det vid en nyhetshändelse där alla medier rapporterar om samma sak finns en viktig drivkraft hos journalisterna i och med att de vill vara först med ny information. Hon upplever att det har varit till stor hjälp att ha skrivna policies och riktlinjer:

Vi har riktlinjer för vilken typ av information som vi ska föra vidare och inte. Vi har diskuterat regelbundet och väldigt mycket om på redaktionen hur vi förhåller oss till det, speciellt i tidigare intensiva nyhetslägen där någonting utvecklar sig ganska snabbt. Våra riktlinjer är att vi i allra möjligaste mån ska få bekräftat från en ursprungskälla eller myndigheter eller vad som nu är en lämplig bekräftelse, att informationen stämmer, innan vi publicerar. Det är viktigare att det blir rätt än att vi är först, det tror jag är ett bra förhållningssätt för oss att balansera det där. Det är väldigt viktigt att ha riktlinjer och policies på redaktionen. Man kan ändå gå fel, men det är lättare att det blir rätt, speciellt när det är många inblandade.

Dagens Nyheter har även strikta riktlinjer för vetenskapsjournalistik och Anna Åberg uppger att de fungerar bra i normala fall, då man rapporterar om vetenskapliga studier ett par gånger i månaden. Sedan pandemin bröt ut och läsarnas behov av ny information varit enormt har svårigheter uppstått när det gäller att hinna värdera forskningsresultat lika noggrant som vanligt. Anna Åberg upplever att det har varit en stor utmaning för redaktionen.

Ska vi följa vår policy eller våra riktlinjer, då tar det tid, eftersom vi säger att rapporter som vi skriver om ska vara granskade av andra forskare och gärna redan publicerade i de här större tidskrifterna. Vi ska ha koll på vem som har beställt

dem och hur frågorna är ställda och hur stort underlaget är och svarsfrekvens och så vidare. Vi har försökt att hålla oss till det, men det har uppstått situationer där exempelvis en politiker har refererat till en studie eller en undersökning och gjort politik av det, eller format riktlinjer utifrån det. Och där har vi gjort bedömningen att då måste vi kunna rapportera om vad de har baserat det på. Då är det en annan typ av nyhetsjournalistik. Men i de fallen har vi verkligen försökt vara tydliga med om det är en publicerad eller inte publicerad studie och om den är granskad och så vidare, försöka hjälpa läsarna att förstå varifrån informationen kommer och hjälpa dem att värdera den.

Anna Åberg uppger att de också har infört rutiner som har bidragit till kvalitetshöjande diskussioner vid redaktionen, angående vad som har gått bra och vad som skulle kunna förbättras i avvägningar och beslut.

Vi pratar mycket om metod, om vad som har varit lätt och svårt och vad som har blivit rätt och fel vid redaktionen, vilka avvägningar vi gjorde. Jag tror att det är viktigt att ha så mycket transparens som man kan kring det. Det har vi så klart alltid gjort, men när vi började med distansarbetet kände vi att vi behöver samla redaktionen på ett sätt som vi kanske vanligtvis inte gör, för att alla ska känna att de är en del av redaktion och en del av en helhet, även om man inte träffar alla. Så vi har digitala stormöten, två gånger i veckan. Dels har det varit väldigt uppskattat, men jag upplever också att det höjer kvalitén för att det skapar en medvetenhet och man är heller inte rädd för att fråga. Vi försöker ha transparens och öppenhet kring alla sådana frågor och det känner jag väldigt starkt att vi kommer fortsätta med även efter pandemin (Anna Åberg, DN).

Maria Eksedler, Sveriges Radio, upplever att de vid redaktionen alltid är försiktiga med osäker information, men att det under pandemin har känts viktigare än vanligt att informationen ska vara korrekt.

Frågan om påverkansoperationer och falska uppgifter har blivit ännu mer aktuell under den här perioden och vi pratar om det hela tiden på något sätt. Vi har det med oss, och vi är försiktiga. Det är alltid väldigt tråkigt att gå ut med felaktiga uppgifter och i det här fallet så känns det ännu viktigare än i vanliga fall att försöka vara så korrekt som möjligt. Det handlar om liv och död i förlängningen.

En fråga som har gett upphov till vissa svåra avvägningar, är frågan om vaccin, vilken har givits mer utrymme ju närmare vaccineringen vi har kommit. Maria Eksedler, SR, anser att det finns olika aspekter att ta hänsyn till, inte minst läsarnas personliga erfarenheter.

Det är farligt om man bara ser en sanning som journalist. Man måste ändå väga in olika aspekter. En aspekt är naturligtvis de som har drabbats illa i samband med andra vaccinationer. Sådana fall har vi i Sverige. För dem är det realitet, det är inte bara ett hot utan det har hänt att barn har blivit sjuka, till exempel. Men sedan tror jag också att det handlar mycket om vad man har för bakgrund och vad man har med sig i bagaget. Jag tror att det är viktigt att vi håller huvudet lite kallt och funderar över varför en del människor inte vill ha vaccin. Det kan finnas många olika anledningar och att dumförklara den gruppen är inte så smart av oss, tror jag.

Även om hänsyn tas till läsares och lyssnares erfarenheter i vaccinfrågan menar Maria Eksedler att opartiskheten är något av ett dilemma i det här fallet. På samma sätt som Sveriges Radio hänvisar till Folkhälsomyndighetens rekommendationer om att tvätta händer och stanna hemma om man är sjuk, kommuniceras myndighetens rekommendation om att man ska vaccinera sig när man får möjlighet, för att skydda sig själv och andra från allvarlig sjukdom.

Däremot så är det väl viktigt att ändå lyfta fram så väl genomtänkta röster som möjligt med fördelarna med ett vaccin. Om man ska gå efter råden från regeringen, Folkhälsomyndigheten och andra myndigheter som har högt anseende så är rekommendationen att vi ska vaccinera oss. Vi tar inte ställning till det och säger att man ska göra det, men vi låter ändå de myndigheterna få säga det. Och det är klart, ska man vara djävulens advokat här så kan man säga att det inte är helt opartiskt. Då skulle vi i varje enskilda fall ha någon som säger att "nej, man ska inte ta vaccin", och så gör vi faktiskt inte. Så det är en ganska svår fråga egentligen, om man nu ska söka opartiskhet även när det gäller rekommendationer angående vaccin.

Sammanfattningsvis har mediernas riktlinjer och rutiner vad gäller obekräftad information i stort sett likadana ut som vanligt, men medieföreträdarna betonar vikten av transparens i rapporteringen, när det gäller vilka osäkerheter som är förknippade med informationen. En svårighet som har blivit tydlig under pandemin är att forskningsrapporter har publicerats i stor omfattning och utan

att de hunnit granskas som brukligt är innan medierna rapporterar om dem. Forskningsresultat har därmed inte alltid varit lätta att sätta i ett sammanhang och det ansvar som lagts på läsaren när det gäller att läsa noggrant och värdera informationen har varit större.

Även i sociala medier har obekräftade uppgifter och rykten cirkulerat. Nästa avsnitt handlar om hur medierna har hanterat detta.

Sociala medier

Även i sociala medier har obekräftade uppgifter varit mycket vanliga under pandemin och det hårda debattläget har i hög grad präglat kommunikationen. Medieföreträdarna i vår studie uppger dock att de i stort sett har förhållit sig till de sociala medierna på samma sätt som de brukar. Anna Åberg, DN, betonar att de alltid är varsamma i värdering av information.

Vi ser egentligen inte på sociala medier på ett annat sätt nu än vad vi gjorde före pandemin, vi använder sociala medier på samma sätt som tidigare. Så det är dels en plattform eller ett verktyg där vi kan kommunicera direkt med läsare som hör av sig, men vi kan också fånga upp ämnen som det pratas om. Men man måste så klart vara väldigt varsam eller ordentlig med att verifiera och värdera information. Man behöver också tänka på som journalist att man kan befinna sig i en bubbla. Att det som jag ser i mina flöden inte behöver vara representativt för samhället i stort.

Även Joanna Drevinger, SvD, anser att de har arbetat på samma sätt med sociala medier, även om pandemin har inneburit att det har funnits mycket information att värdera.

Det är väl snarare så att det har varit mycket mer, men vi förhåller oss till det exakt på samma sätt. Vi håller koll på vad det pratas om, men precis som med allting annat så ser vi vad vi anser är viktigt att göra journalistik på. Vad kan vi göra någonting vettigt av, och vad vill våra läsare ha?

Michael Kucera, SVT, anser inte heller att förhållningssättet till sociala medier har skilt sig och han menar att det har funnits andra tillfällen än pandemin då det har varit svårare att förhålla sig till uppgifter i sociala medier.

Jag skulle säga att det har sett precis likadant ut som annars. Sociala medier är inte en källa i sig, utan det är avsändaren på sociala medier som är viktig. Och det kan finnas tillfällen när olika officiella aktörer offentliggör saker via sociala medier, men vi skulle aldrig plocka upp rykten som börjar snurra någonstans på sociala medier utan att verifiera dem. Och så har vi inte betett oss under pandemin heller. Jag tycker på ett sätt att det finns andra tillfällen då det har funnits svårare utmaningar i sociala medier, till exempel i samband med Metoo när det spreds uppgifter på ett annat sätt.

Maria Eksedler anser att Sveriges Radio har försökt att i ännu högre grad än vanligt uppmärksamma lyssnare på att mycket felaktigheter har spridits i sociala medier.

Jag tycker att vi har haft ungefär samma förhållningssätt, att vi granskar kritiskt och vi ifrågasätter. Däremot så är vi bittert medvetna om att det kan förekomma så kallade påverkansoperationer och felaktigheter som sprids i sociala medier, även påtryckningar på olika sätt och vis. Vi har försökt att göra människor ännu mer medvetna om vad som sker i sociala medier. Vi har också tidigare haft rapportering om sådana här påverkansoperationer och hur det sätts i system att sprida felaktiga eller osäkra uppgifter.

Mattias Lundell, Expressen, varnar för att personer driver falsk opinion i sociala medier och att man kan förledas att tro att det finns ett folkligt tryck inom ett område där det kanske inte gör det. Det blir därför en utmaning att hämta information i sociala medier och det är viktigt att vara källkritisk och noggrann. En svårighet har varit att övervaka de egna sociala mediekontona.

Om man sedan tittar på sociala medier i förhållande till vad tidningen gör så gör vi ungefär samma saker som vanligt. Men det är klart att det blir en extra utmaning när vi har konton som vi modererar där diskussioner kan ta snurr och hamna väldigt fel, därför att folk försöker sprida falska uppgifter, eller av bara ren okunnighet och rädsla uttrycker sig felaktigt. Så den modereringen, att hålla efter i diskussionen, det har varit ett extra viktigt uppdrag så klart.

Mattias Lundell menar också att det hårda tonläget och de tydliga åsiktlägren under pandemin blir extra tydliga i sociala medier, samt att engagemanget har varit stort.

I sociala medier är det också så att när frågan berör så många så blir tonläget uppskruvat. Det har rapporterats en hel del om hat och hot både mot journalister och forskare. Det är naturligtvis någonting vi också märker av. Och rent generellt så ser vi att fler är engagerade i diskussionerna och fler tar ut onödigt tvärsäkra positioner. Ganska mycket är ju flytande gråzoner, å ena sidan, å andra sidan. Men i sociala medier finns ofta ett tonläge utan gråzoner och då ska vi inte försöka att göra saker så svartvita som möjligt, utan i stället förklara så ärligt som möjligt.

Det kan därmed konstateras att även i sociala medier har medierna i stort förhållit sig som de brukar, även om omfattningen av kommunikationen har varit exceptionell och klimatet än mer polariserat än vanligt. Kritik, hat och hot mot journalister har inte varit ovanliga när de har rapporterat om det faktaläge som varit aktuellt. Det avslutande avsnittet handlar om relationerna mellan medier och myndigheter under pandemin.

Myndigheter och medier

Folkhälsomyndighetens pressträffar under pandemin har ibland liknats vid en lägereld för de svenska medborgarna, något att samlas kring när behovet av information och tydliga besked är stort. De nationella medierna har direktsänt pressträffarna och många journalister har vid varje tillfälle ställt frågor till myndigheterna, som därigenom har fått mycket stort utrymme och möjlighet att nå ut till medborgare. Kan det innebära att medierna blir mindre fristående i relation till myndigheterna i en allvarlig pandemi? Förekommer det någon gång en konflikt mellan den nationella uppslutningen och nyhetsvärdet? Michael Kucera, SVT, anser inte att det finns någon sådan risk:

Det är en typ av överväganden som vi inte har gjort. Så ser vår roll inte ut. Jag tror tvärtom att det är viktigare än någonsin att det är klart och tydligt för alla att SVT är en fristående aktör här som bevakar utvecklingen och myndigheter och politiska institutioner och de beslut som fattas på ett fristående sätt. Jag tror att det är helt centralt för oss och för vår trovärdighet.

Anna Åberg, DN, menar att det som de tar hänsyn till i sina avvägningar är löftet till läsarna; att värdera och förmedla korrekt och relevant information, samt att granska beslutsfattare och makt på olika sätt. Inte heller Mattias Lundell,

Expressen, anser att de har tagit någon extra hänsyn till myndigheterna under pandemin.

Vi är vårt uppdrag närmast, och vårt uppdrag är att informera människor, att ge dem ett så gott faktaunderlag till sin vardag som möjligt. Men om en konflikt skulle uppstå så skulle vi välja att följa vårt spår. Vi skulle inte dra oss för att avslöja någonting som var designat av staten, för att det var det mest praktiska för statens skull. Om det nu mot förmodan fanns något sådant så skulle vi helst av allt avslöja just det. Vi står nära våra läsare och vårt uppdrag, det är det enda vi förhåller oss till.

Maria Eksedler (SR) menar att det är vattentäta skott mellan myndigheter och regering å ena sidan och public service å andra sidan. Däremot har regeringen fått ovanligt stort utrymme i form av exempelvis direktsända pressträffar, vilket hon anser motiveras av att regeringens besked till allmänheten har haft ett högt nyhetsvärde.

Regering och myndigheter är en sak och vi sysslar med något annat. Däremot är det väldigt viktigt för oss att det vi publicerar har hög trovärdighet, är ordentligt genomgången, för att behålla vår höga trovärdighet och vårt goda anseende. Men det händer att folk ringer eller mejlar och frågar: "vågar ni inte berätta det där eller det där för att regeringen har sagt någonting?" Så funkar det verkligen inte. Det är vattentäta skott. Däremot kan jag väl lägga till att rent statistiskt så har vi sänt fler presskonferenser med regeringen som avsändare under det här året, än vad vi har gjort om du går tillbaka till åren innan. Och det handlar naturligtvis om att det kommer så många snabba nyheter från regeringens håll som vi anser har ett så högt nyhetsvärde och så stort allmänintresse att regeringen har fått mycket utrymme i presskonferensform.

Joanna Drevinger (SvD) är inne på samma tankegångar när det gäller myndigheternas pressträffar, vilka hon menar utgör viktiga nyhetshändelser som har ett stort folkligt intresse.

Vi jobbar väldigt mycket med att identifiera vad som är dagens viktigaste ämne eller ämnen. Och om då dagens viktigaste ämnen är det som sägs på en presskonferens, då är det ju det. Det är där människor är. Vi jobbar med nyheter och värderar det precis som allt annat. Men vi ser att intresset är jättestort kring pressträffarna, för det är samtidigt en nyhetshändelse, en

viktig nyhetshändelse. Och nu råkar den infalla två gånger i veckan och den måste vi bevaka.

Eftersom pandemin har varit så långvarig har inte de vanliga krisfaserna kunnat urskiljas här och därmed inte heller de sedvanliga journalistiska skedena av krisrapporteringen. Anna Åberg, DN, anser att det är viktigt att reflektera över mediernas balans mellan att rapportera och granska.

Det har visat sig att det inte är så lätt att få till en balans mellan att i ett första skede rapportera till läsarna om vad som händer och få ut samhällsviktig information och att gå över till att ifrågasätta och granska det som sägs, vilket är en jätteviktig del av mediernas roll och ansvar. I vanliga fall vid en nyhetshändelse så händer någonting som pågår i några timmar eller några dagar, beroende på vad det är. I det första skedet så rapporterar man kring vad det är som händer och det man vet. När den akuta nyhetshändelsen är över går man in i nästa skede och granskar vad som egentligen hände och om allt som sas stämde. Men nu är vi fortfarande i ett ständigt akut skede, så vi ska göra båda sakerna samtidigt, och det är inte helt lätt. Det här tror jag att man ska prata mycket mer om, för det återkommer säkert liknande situationer och jag tycker att man bör ha en diskussion om hur vi i Sverige lyckades med det.

Även Joanna Drevinger, SvD, menar att den reflektionen är viktig och något de diskuterar i sina utvärderingar, för att se vad som är betydelsefullt att ta med sig till nästa kris.

Det har ju funnits en diskussion angående om medierna har varit för okritiska gällande Folkhälsomyndigheten och strategin och så vidare. Och det är korrekt, självklart vill vi diskutera det. Vi utvärderar vår journalistik och vår rapportering kontinuerligt. Vi sitter inte och är självgoda med vad vi gör, utan ställer oss frågan vad vi hade kunnat göra annorlunda och hur vi kan göra i framtiden.

Samtidigt har pandemin inneburit speciella förutsättningar för granskning av myndigheternas och regeringens strategier och agerande. Michael Kucera, SVT, ser ett problem med att en så stor del av myndighetskommunikationen har skett på distans. Han menar att en viktig del av journalistiken går förlorad när medier måste ställa sina frågor via länk.

Man har inte samma möjlighet att ställa följdfrågor i tillräcklig omfattning och ofta kan både ljud och bild vara sämre. Ofta får

reportern chans att ställa en fråga med möjligen en följdfråga och sedan bryter man och går till nästa. Så den där möjligheten att verkligen borra i någonting, den blir lidande av det här. Det tycker jag har varit bekymmersamt och det är värt att reflektera över.

Han upplever att myndigheterna var mer tillgängliga i inledningen av pandemin, men att den tillgängligheten har minskat i takt med att den svenska strategin har ifrågasatts.

Å ena sidan kan man säga att många myndighetsföreträdare har gjort sig väldigt tillgängliga. Det är svårt att ha några synpunkter på det. I synnerhet under våren 2020, skulle jag säga, då de gärna fanns i våra studios. Men ju mer den svenska strategin har ifrågasatts så har man nog sett ett skifte där man inte är lika självklart tillgänglig, utöver de här organiserade pressträffarna. Sedan kan man fundera på i vilken utsträckning man har varit villig att vara självprövande runt de vägval man har gjort och så. Det tycker jag man kan reflektera över, i vilken utsträckning man har varit beredd att diskutera även sådant som inte blev bra och tagit ansvar för de besluten.

Generellt betonar medieföreträdarna i denna studie sitt oberoende från de institutioner de har som uppgift att granska, även om både myndigheter och regering fick stort medieutrymme under 2020 och 2021, inte minst genom det stora antalet direktsända pressträffar. Medierna för dock diskussioner om hur de ska granska makthavare under en kris som pågår så länge som pandemin, då det skedet då medierna behöver informera inte går över i en granskande fas på samma sätt som under en vanlig kris.

Sammanfattning

Den här studien om mediernas relation till rykten och obekräftade uppgifter har visat på flera intressanta resultat, både när det gäller analysen av medieartiklar och kartläggningen av mediernas riktlinjer och rutiner angående hantering av osäker information. I medierapporteringen kan flera vanliga teman urskiljas. Medierna har rapporterat om uppgifter och rykten som inte har spridits avsiktligt, utan som helt enkelt utgjort osäker information vid det tillfälle då den har publicerats. Under pandemin har det exempelvis handlat om huruvida D-vitamin skyddar mot svår covid-infektion och om viruset smittar även utan symptom. I de exempel på artiklar som ingår i vår analys har medierna ofta

citerat svenska forskare och myndighetsföreträdare när de har diskuterat en uppgift i ett osäkert läge.

Ett annat tema är de obekräftade uppgifter som har kopplats till politiska ledare som Donald Trump, Jair Bolsonaro och Aleksandr Lukasjenko. När det har handlat om uttalanden från dessa ledare har artiklarna varit relativt kortfattade och konstaterande i samtliga undersökta medier, och värderingen av ledarna har varit klart negativ. Källor från forskarvärlden är sällsynta, troligen för att medieredaktionerna har bedömt att de falska uppgifterna har varit okomplicerade att bemöta, genom att konstatera att informationen strider mot vetenskapliga fakta och kan innebära farliga konsekvenser för människor som tror på den. Uttalanden har tydligt konstaterats vara felaktiga, utan att medierna har nyanserat och strävat efter balans genom att väga upp ett sant uttalande med ett falskt.

Temat desinformation från statsmakter har behandlats på ett något annorlunda sätt från mediernas sida. Medierna lutar sig i högre grad mot forskare i sitt bemötande av desinformationen. Källorna är oftare från EU än från Ryssland eller Kina och perspektivet är ofta europeiskt, med anklagelser från bland annat EU-kommissionen om exempelvis felaktiga hälsoråd. Även svenska ministrar och myndigheter medverkar och varnar för felaktigheter från statsmakter och uppmanar till källkritik.

I medierna har även förekommit rapportering om obekräftade uppgifter som kopplas till konspirationsteorier, exempelvis idéer om att 5G kan orsaka covid-19 eller att vaccinet är skadligt och ett sätt att fördumma människor i syfte att göra dem fogligare och lättare att kontrollera. När det gäller konspirationsteorier framträder i vår medieanalys olika sätt för medierna att skildra fenomenet. Ett sätt är att utmåla personer som tror på dessa teorier som ointelligenta och lättpåverkade. Det finns dock också artiklar som är mer analytiska och nyanserade, där källor från forskarvärlden bemöter teorier rent medicinskt, men forskare som förklarar mekanismer bakom spridning av konspirationsteorier medverkar också. Med hjälp av vetenskapliga fakta tar medierna tydligt avstånd även från denna typ av desinformation och felaktiga uppgifter, även i de mer nyanserade artiklarna. Med tanke på att många medborgare har varit väldigt mottagliga för att läsa om vetenskap under pandemin hade kanske fler djupare

vetenskapliga resonemang varit önskvärda. När det exempelvis kommer ett nytt vaccin är det många människor som söker kunskap brett och vill ha relevant information för att kunna ta ett väl underbyggt beslut. Att avfärda vaccinförnekare och skeptiker som obegåvade är kanhända därför inte ett ändamålsenligt sätt att rapportera om olika inställningar till vaccin.

Frågan om vaccin över lag har dock inte varit helt enkel att rapportera om eftersom kunskapsläget har utvecklats kontinuerligt. Det har exempelvis skrivits mycket om AstraZenecas vaccin. Det som ena veckan har avfärdats som obekräftade uppgifter eller till och med misstänkts vara en påverkansoperation från Ryssland har nästa vecka visat sig inte vara helt grundlöst. Medan myndigheternas rekommendationer om att vaccinera sig får stort utrymme i medierna finns grupper som propagerar mot vaccin och utser medier till fiender i sin kamp. I detta läge kan myndigheternas rekommendationer om att hålla avstånd och tvätta händerna antas upplevas som befriande okontroversiella ur mediernas perspektiv.

När det gäller obekräftade uppgifter uppger medieföreträdarna själva att mycket har hanterats på samma sätt som vanligt, i en tid då inget har varit som vanligt. Vissa medier har skriftliga riktlinjer för obekräftad information medan andra har det inbyggt i rutiner, i och med att de stämmer av uppgifter med experter och källor för att få dem bekräftade innan de publiceras. Det som har varit annorlunda under pandemin är den stora informationsmängden och ett enormt sug efter snabb information hos allmänheten, vilket har lett till att medierna ibland har fått korrigera uppgifter som har visat sig inte stämma.

En annan utmaning för medierna under pandemin är att medicinska forskningsstudier har offentliggjorts snabbare än vanligt och att medierna på grund av ett väldigt stort läsarintresse har varit tvungna att rapportera om resultat som ännu inte granskats fullt ut eller publicerats i vetenskapliga tidskrifter. Transparensen är därmed central, liksom att läsaren informeras om huruvida uppgifter är osäkra och om något som tidigare rapporterats visar sig vara felaktigt. Medierna har också i samband med publicering av forskningsresultat strävat efter att sätta studierna i ett sammanhang och hjälpa läsaren att värdera informationen, även då alla fakta inte är klarlagda. Men det

innebär också ett större ansvar för läsaren att läsa hela artiklar, att själv länka sig vidare och att fördjupa sig.

Även när det gäller avvägningar i sociala medier uppger medierna att de har haft samma arbetssätt och rutiner som vanligt, även om det stora informationsflödet har varit annorlunda.

Det polariserade klimatet som har präglat opinionen under pandemin har i hög grad varit påtagligt i sociala medier. Röster har där en förmåga att låta högre och tyckas komma från ett större antal personer än de verkligen gör, vilket gör att det som uppfattas som en stor opinion inte alltid är det. Klimatet och formatet i sociala medier inbjuder inte till att läsa det finstilt, vilket ofta är nödvändigt för att exempelvis sätta in forskningsresultat i ett sammanhang. Det polariserade passar väldigt bra in och nyanser saknas ofta. Artiklar delas och vetenskapliga fakta slängs i ansiktet på motståndaren i laddade debatter, då åsikter underbyggs med forskning som används i olika syften. Att moderera konton där tongången är hård och polariserad blir därmed en utmaning för medierna, som av vissa läsare misstänks ha en egen agenda, även i frågor som rör pandemin. Journalister har i detta klimat utsatts för mycket kritik, hat och hot, oavsett vad de har rapporterat om.

Svenska medier har kritiserats under pandemin för att de inte i tillräckligt hög grad har granskat myndigheter och regering. Företrädarna i denna studie uppger att det är något medierna själva diskuterat och ämnar fortsätta utvärdera. De menar att det beror på pandemins speciella och långvariga krisförlopp, där det rapporterade stadiet har pågått samtidigt som granskande stadiet, som i många andra kriser startar först när det akuta skeendet är över. Att journalisternas utfrågningar många gånger har skett digitalt anses också ha försvårat granskningen. Både myndigheter och regering har fått stort medieutrymme i form av direktsända presskonferenser, med motiveringen att dessa pressträffar har haft stort nyhetsvärde. Som konstaterats har medier inte sällan lutat sig mot svenska forskare och myndigheter när det gäller förhållningssätt till, och publicering av, uppgifter i ett osäkert läge. Men samtliga medier betonar att det även under pandemin har varit vattentäta skott mellan medier och myndigheter/regering och att kritiken som har kommit från vissa läsare om att medier tar för mycket hänsyn till regering och myndigheter är obefogad.

Avslutande diskussion

Coronapandemin karaktäriserades tidigt som en "infodemi" och som ett tillstånd där de stora informationsmängderna skulle göra det svårt för människor värdera vad som var sant eller falskt. Farhågor restes för att krisen på så sätt skulle kunna utnyttjas av den eller de som var ute efter att manipulera och förvirra i ett läge då hela världen drabbades av pandemin.

Men alla kommunikativa utmaningar handlade inte om att hantera avsiktlig desinformation. Som vid de allra flesta kriser florerade också ett stort antal rykten som spreds mellan människor på det sätt som gjorts i alla tider. Dessa rykten hade både sin grund i de informationsvakuum som uppstod och bristen på konkreta och bekräftade eller dementerade uppgifter, och i det faktum att vissa berättelser helt enkelt passade väl in i ett mönster när det gällde att dramatisera och försöka förstå den aktuella krisen.

Ingen kan hävda att det är lätt att kommunicera under kriser som tyngs av en stor mängd osäker information som ständigt behöver analyseras och värderas. Ändå är det av stor vikt att en diskussion förs om hur samhällets centrala aktörer agerar och reagerar i fråga om osäker information. I den här rapporten har särskilt myndigheter, regioner och medier granskats i detta avseende. De offentliga aktörerna därför att de har en nyckelroll när det gäller att förmedla vederhäftig information till allmänheten i relevanta och trovärdiga kanaler, och medierna därför att de utgör den enskilt viktigaste informationskällan för de flesta människor och för att de snabbt når ut till en mycket stor publik.

Ett gemensamt intryck som delas av både företrädare från myndigheter och medier är att det exceptionella informationstrycket – i synnerhet under pandemins inledning – utgjorde den allra största utmaningen när det gällde att hantera osäker information. Coronapandemin och dess konsekvenser har, förmodligen helt korrekt, betraktats som den största globala krisen sedan andra världskriget. Även om återkommande varningar om förestående pandemier förekom är det uppenbart att den kriskommunikativa beredskapen inte var särskilt god i det svenska samhället på samma sätt som det fanns brister i förberedelser på en rad andra områden. Terrorattacker, skogsbränder och översvämningar förekom oftare i diskussionen om möjliga hot mot Sverige.

Kommunikatörer inom myndigheter och regioner pekar på att de när pandemin bröt ut plötsligt förväntades kommunicera "överallt, hela tiden". Det gällde både intern och extern kommunikation, traditionella mediekkanaler, egen web och sociala medier. Samtidigt fanns kravet om att kvalitetssäkra de budskap som kommunicerades. Allt detta gjorde kriskommunikationen mycket resurskrävande i jämförelse med mer rutinmässiga arbetsförhållanden.

Samtidigt uppfattar inte merparten av de intervjuade kommunikatörerna i regionerna att ryktesspridningen i sig varit särskilt omfattande eller svårhanterlig. När den förekommit har insatser gjorts för snabbt bekräfta eller dementera uppgifterna. Framför allt har sådana insatser då gjorts i sociala mediekkanaler. Företrädare för regionerna menar dock att de själva i grunden har begränsade kunskaper om hur man bäst hanterar osäker information även om vissa utbildningsinsatser gjordes under pandemin. Regionernas kommunikatörer är också de som befunnit sig i "frontlinjen" och oftast kommit i kontakt med osäker eller uppenbart felaktig information relaterad till pandemin.

De samlade lärdomarna från Coronapandemin från regionerna handlar så här långt mycket om behovet av tillräckliga resurser för att kunna hantera ett exceptionellt informationstryck. De begränsade resurserna har uppfattats som ett grundläggande problem när det gäller att kvalitetssäkra vad som kommuniceras, medan förekomsten av osäker information i sig betraktats som ett mindre problem. Strukturella insatser, som en bättre digital arbetsmiljö och kommunikatörer i beredskap, framhålls som önskvärda för att man ska stå bättre rustad vid en liknande, framtida situation.

De redaktörer och journalister som intervjuats delar bilden av det massiva informationstrycket och att pandemin varit en extremt stor nyhet som ställt stora krav på redaktionerna när det gäller att nyhetsvärdera och bedöma trovärdigheten i olika uppgifter. På liknande sätt som kommunikatörerna i offentlig tjänst, uppfattar inte journalisterna att ryktesspridning som fenomen varit ett stort problem. De hänvisar till riktlinjer och redaktionella policies och till etablerade rutiner i nyhetsprocessen som bygger på att uppgifter kan bekräftas av trovärdiga källor. Det gäller också bevakningen av vad som skrivs i sociala medier. Däremot bekräftar flera medieföreträdare att det varit svårare än vanligt

att alltid göra dessa bedömningar eftersom informationsflödet varit så stort och innehållit mer motsägelsefulla uppgifter än normalt.

I stort anser de ledande nyhetsredaktionernas företrädare att de vanliga rutinerna för nyhetsvärdering också fungerat väl under pandemin. De anser också att de kunnat granska regering och myndigheter på ett rimligt sätt, men menar att detta är något som får utvärderas mer grundligt när pandemin en gång är över.

En stor del av debatten om de kommunikativa utmaningarna under Coronapandemin har så här långt kommit att handla om medveten manipulation och desinformation från främmande makt i syfte att förvirra och demoralisera demokratiska samhällen, liksom om organiserade kampanjer på nätet baserade på falsk information som försvårar för människor att värdera vad som är rätt eller fel i pandemibekämpningen. Helt säkert kan sådana företeelser vara ett stort problem för en fungerande kriskommunikation i den utsträckning de förekommer.

Fokus i den här rapporten har dock inte legat på den mer spektakulära och medvetna desinformationen, utan mer på vad som kan beskrivas som en vardaglig och lågintensiv – men ändå ständigt pågående – ryktesspridning om stort och smått. Rykten sprids alltid vid kriser, så också denna gång. En del av dessa rykten dör snabbt bort för att de uppfattas som alltför osannolika eller saknar allmänintresse att återge, medan andra anses spännande och trovärdiga och snabbt sprids vidare i digitala kanaler och sociala medier. Rykten kan förefalla triviala och av marginell betydelse, men den ständiga förekomsten av rykten av olika slag innebär en belastning för både kommunikatörer och journalister som under stark tidspress och stort informationstryck har till uppgift att förmedla relevanta och korrekta uppgifter om händelseutvecklingen under pandemin.

Som framgår av de delstudier som redovisats i den här rapporten har myndigheter, regioner och medier haft en medvetenhet om de stora mängder av obekräftade uppgifter som florerar och försökt upprätthålla arbetsrutiner och ha tillräckliga resurser för att klara av att hantera dessa uppgifter. Några stora misstag eller misslyckanden med att hantera rykten framkommer knappast i rapporten, men den visar ändå att stora och långvariga kriser utsätter

kriskommunikationens nyckelaktörer för stora påfrestningar och att den långsiktiga beredskapen för sådana situationer kan förbättras.

Material

Medieartiklar

Många länder försöker spruta bort coronaviruset- "Ingen effektiv metod" enligt svenska experter. DN, 17 april 2020. <https://www.dn.se/nyheter/varlden/varlden-forsoker-spruta-bort-coronaviruset-ingen-effektiv-metod-enligt-svenska-expertes/>

Kraftigt ökad försäljning av D-vitamin under pandemin – Livsmedelsverket varnar. SVT, 21 december 2020. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/kraftigt-okad-forsaljning-av-d-vitamin-under-pandemin-livsmedelsverket-varnar>

Coronarykterna har blivit en infodemi- därför är den farlig. DN, 8 februari 2020. <https://www.dn.se/nyheter/sverige/coronarykterna-har-blivit-en-infodemi-darfor-ar-den-farlig/>

Dokument visar: De prioriteras bort från intensivvård. Aftonbladet, 9 april 2020. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/lAyePy/dokument-visar-de-prioriteras-bort-fran-intensivvard>

Presidenter hjälper till att sprida coronamyter. DN, 31 mars 2020. www.dn.se/nyheter/varlden/presidenter-hjalper-till-att-sprida-coronamyter/

Facebook raderar inlägg av Trump om covid-19. Aftonbladet, 6 oktober 2020. www.aftonbladet.se/nyheter/a/aPwbJa/facebook-raderar-inlagg-av-trump-om-covid-19

Hans egna supportrar: Viruset en komplott mot Trump. SvD, 13 mars 2020. www.svd.se/hans-egna-supportrar-viruset-en-komplott-mot-trump

Låga ryska dödstal-liknas vid Tjernoby1. SvD, 15 maj 2020. www.svd.se/laga-ryska-dodstal--liknas-vid-tjernoby1

Här lobbar profilerna mot vaccin mitt under pandemin. Expressen, 9 april 2020. www.expressen.se/nyheter/har-lobbar-profilerna-mot-vaccin-mitt-under-krisen/

Därför sprider coronaviruset skräck och panik. Aftonbladet, 24 februari 2020.
<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/GGb2BO/darfor-sprider-coronaviruset-skrack-och-panik>

Konspirationsteorier i sociala medier skapar våg av 5G- sabotage. DN, 22 juni 2020. <https://www.dn.se/kultur-noje/konspirationsteorier-i-sociala-medier-skapar-vag-av-5g-sabotage/>

Analys: Världen står inför den värsta 'infodemin' någonsin. SVT, 19 mars 2020.
www.svt.se/nyheter/utrikes/analys-varlden-star-infor-den-varsta-infodemin-nagonsin

Häxkittel av lögnare om corona. SR, 23 april 2020.
<https://sverigesradio.se/artikel/7458962>

Ny studie kartlägger falska corona-rykten som dödat hundratals. Aftonbladet, 13 augusti 2020. www.aftonbladet.se/nyheter/a/BRAAwG/ny-studie-kartlagger-falska-corona-rykten-som-dodat-hundratals

Äldre nekas sjukhusvård under pandemin. eKuriren, 12 maj 2020.
<https://ekuriren.se/artikel/pr5ne5nr>

Lita på vetenskap i stället för stolliga konspirationsteorier. Aftonbladet, 16 mars 2020. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/a/wPQp2P/lita-pa-vetenskap-i-stallet-for-stolliga-konspirationsteorier>

5G-master sägs sprida smittan. Aftonbladet, 12 april 2020. Tryckt tidning.

EU anklagar Ryssland och Kina för desinformation. SvD, 11 juni 2020. Tryckt tidning.

Länkar till myndigheters webbsidor

<https://www.krisinformation.se/nyheter/2020/april/socialstyrelsen-alder-avgor-inte-ratt-till-vard>

<https://www.ivo.se/publicerat-material/nyheter/2020/ingen-region-har-tagit-fullt-ansvar-for-individuell-var>

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittskydd-beredskap/smittsamma-sjukdomar/sars-svar-akut-respiratorisk-sjukdom/>

<https://www.livsmedelsverket.se/livsmedel-och-innehall/naringsamne/vitaminer-och-antioxidanter/d-vitamin>

Intervjuade

Rolf Almström, redaktör, krisinformation.se, 18 januari 2021

Joanna Drevinger, nyhetschef, Svenska Dagbladet, 11 mars 2021

Maria Eksedler, nyhetschef, Sveriges Radio, 16 mars 2021

Erkholm, Jenny, kommunikationsdirektör, Västra Götalandsregionen, 28 januari 2021

Michael Kucera, nyhetschef (under 2020) Sveriges Television, 2 februari 2021

Mattias Lundell, editionschef, Expressen, 4 mars 2021

Marklund, Lars-Erik, kommunikationsdirektör, Region Västernorrland, 3 februari 2021

Petter Nyhlin, vakthavande samordnare, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2 februari 2021

Linda Sjödin, kommunikationsdirektör, Region Gävleborg, 5 februari 2021

Anna Strömblad, kommunikationsdirektör, Region Skåne, 22 februari 2021

Mikael Tofvesson, enhetschef, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 12 januari 2021

Winell, Katarina, kommunikationsdirektör, Region Stockholm, 22 januari 2021

Zaar Nyman, Britta, enhetschef, Socialstyrelsen, 1 februari 2021

Anna Åberg, redaktionschef, Dagens Nyheter, 16 mars 2021

Referenser

- Christakis, N. A. (2020). *Apollo's Arrow: The Profound and Enduring Impact of Coronavirus on The Way We Live*. New York: Little, Brown Spark.
- Dahlgren, P. M. (2021). Ställde journalisterna kritiska frågor under Folkhälsomyndighetens presskonferenser? I Truedson, L. (red.). *Journalistik i coronans tid*, Stockholm: Institutet för mediestudier, 45–72.
- Eriksson, M. & Olsson, E-K. (2016). Facebook and Twitter in Crisis Communication: A Comparative Study of Crisis Communication Professionals and Citizens. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 24(4): 198–208.
- Fine, G. A. (2021). *Viral Beliefs: Covid Claims in a World of Rumor*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- Hvitfelt, H. & Olinder, H. (2007). Vi sprider gärna rykten om galna kor som sprider smitta. *Tvärsnitt*, 4:07, 10–13.
- Keel, Astrid & Natarajan, Rajan (2012). Celebrity Endorsement and Beyond: New Avenues for Celebrity Branding. *Psychology & Marketing*, 29(9): 690–703.
- Kita, A. (2019). *The Kiss of Death. Contagion, Contamination and Folklore*. Louisville: Utah State University Press.
- Knuutila, A., Herasimenka, A., Au, H., Bright, J. Nielsen, R. K. & Howard, P. N. (2020). *Covid-related misinformation on youtube: The Spread of Misinformation Videos on Social Media and the Effectiveness of Platform Policies*. Oxford: Oxford Internet Institute.
- Ma, R. (2008). Spread of SARS and War-Related Rumors through New Media in China. *Communication Quarterly*, 56(4): 376–391.
- Nielsen, R. K., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A. & Simon, F. M. (2020). *Communication in the Coronavirus Crisis: Lessons for the Second Wave*. Oxford: Reuters Institute for Journalism.
- Nielsen, R. K. (2021). How evidence can help us fight against COVID-19 misinformation. Presentation at *BBC Trust in News Conference*, 22–24 March.
- Nord, L. Olinder H., w. Fine G.A. (2020). *Inga kriser utan rykten: Nyhetsrapportering, kriskommunikation och upplevelsen av informationsvacuum*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- Nord, L. (2021). Och så en fråga till Anders Tegnell. Journalistisk kritik vid de myndighetsgemensamma presskonferenserna med anledning av COVID-19. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 123(5): 269–284.
- Nygren, G. (2020). Coronaåret 2020, I Nygren, G. (red.) *Mediestudiers årsbok: Tillståndet för journalistiken 2019/2020*, Stockholm: Institutet för mediestudier, 16–38.
- Ohlsson, J., Blach-Örsten, M. & Willig, I (Eds.) (2021). *Covid -19 och de nordiska nyhetsmedierna*. Göteborg: Nordicom.

Salali, G. D. & Uysal, M. S. (2020). COVID-19 vaccine hesitancy is associated with beliefs on the origin of the novel coronavirus in the UK and Turkey. *Psychological Medicine*, 1–3, <https://doi.org/10.1017/S0033291720004067>.

Singh, L. et al., (2020). A First Look at COVID -19 Information and Misinformation Sharing on Twitter, *Preprint arXiv*, April, 1.

Shahasvari, S., Tangherlini, T., Holur, P. & Roychowdhury, V. (2020). Conspiracy in the time of corona: Automatic detection of covid-19 conspiracy theories in social media and the news. *Preprint arXiv*. 2004.13783v1[cs.CL] 28 April.

Trappel, J. & Tales, T. (Eds.) (2021). *The Media for Democracy Monitor 2021: How Leading News Media Survive Digital Transformation*. Gothenburg: Nordicom.

Önnerfors, A. (2021). *Konspirationsteorier och covid-19: mekanismerna bakom en snabbväxande samhällsutmaning*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.